

PAPER DETAILS

TITLE: Yöresel Tavrı Bağlamında Sahih Tilavet Kriterleri

AUTHORS: Mustafa Atilla AKDEMİR

PAGES: 9-43

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/609014>

YÖRESEL TAVIR BAĞLAMINDA SAHİH TİLAVET KRİTERLERİ

Gönderim Tarihi: 17.08.2018 Kabul Tarihi: 27.11.2018

Mustafa Atilla Akdemir

Doç. Dr., Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi,
Kur'an-ı Kerim Okuma ve Kıraat İlmi Anabilim Dalı
Associate Professor, Marmara University,
Faculty of Theology, Department of Quran Recitation and Qiraat
Istanbul, Turkey
atilla.akdemir@marmara.edu.tr
orcid.org/0000-0002-3749-8194

Öz

Kur'an tilavetinin muhafazası ve sıhhatinin sorgulanması iki mekanizmanın birlikte devrede olmasıyla mümkündür. Bunlardan birincisi müşâfehe, diğeri ise yazılı kaynaktır.

Son dönemlerde müşâfehe okulunda hissedilen sıkıntılar, Kur'an tilavetinde yöresel tavır etkisinin tartışılmasını gündeme getirmiştir. Sahih tilavet kriterlerinin bilinmesi ve uygulanması yönündeki hassasiyet bu anlamda önem arz etmektedir.

Yerel dilin veya lehçenin fonetik baskısından ve diksiyon kalıbından kurtulamayan ve genellikle okuyucunun coğrafi âidiyeti hakkında ipuçları veren "*yöresel tilavet tavrı*", bütün Müslüman topluluklar için ortak bir sorun olup, Kur'an tilavetinde esas olan telakkî ve müşâfehenin duruluğunu koruma adına bir duruş gerektirmektedir. İletişim imkânlarının geliştiği son dönemde artık her yaş grubundan öğrenciler hocalarından dinledikleri tilaveti internet ortamında ulusal ve uluslararası düzeyde diğer okuyucularla karşılaştırabilmekte ve farkında olduğu problemlere, farklı tecvîd uygulamalarına ve hatta detay konulara cevaplar aramaktadırlar. Fitrî bir temayül ve tercihle gelişen bu süreç, çoğu zaman hocasının tarzından bağımsız olarak öğrencinin okuyuşuna farklı bir karakter kazandırabilmektedir.

Birçok kişi de vardır ki, sahih tilavet kriterlerine uygun, tekellüfsüz ve tabii bir okuyuş dinlediğinde belki tilavetin teknik bir kritiğini yapamasa da, kulağına gelen ilahî metnin doğru telaffuzuyla diğerleri arasındaki farkı hissederek güzel bir okuyuş dinlediğini ifade eder ve tercihini o yönde kullanır.

Anahtar Kelimeler: Kıraat, Kur'an, Tilavet, Yöresel Tavır, Telaffuz.

Criteria of The Authentic Tilawah in Context of Local Attitude

Abstract

The conservation of Quran recitation and the examination of the recitation's validity is only possible with the help of both mechanisms being active together. First of these mechanisms is mushafaha (verbal receptives) and the other is the written source.

The recent problems having been felt in mushafaha school has come up with the discussion of the effect of the local style in Quran recitation. In this sense, attention of the knowledge of the correct recitation criterion and its practice has become much more important.

"The local recitation style" that can't do without the phonetic pressure of the local dialect and certain diction patterns and that also makes the regional identity of the recitor is a common problem among Muslim societies. And this situation requires a certain stance against it in order to preserve the pureness of the mushafaha and consideration that is essential for Quran recitation.

As the communication facilities has improved recently students from all ages find the opportunity to compare their teachers' recitations with the reciters of both local and international levels and when they come across a problem like the different practices of tajweed and even the minor subjects, they try to find answers. This process developing with natural instincts and choices sometimes are able to cause a different character formation for the student, a new formation unlike the style of his teacher.

There are many of those who can distinguish the correct, natural, soft and divine pronunciation of the recitation, from the uncorrect ones even if they are not able to make a critical of the recitation technically and make a choice accordingly.

Keywords: Qiraat, Quran, Recitation, Local Style, Pronunciation.

1. Sahih Tilavet ve Kriterleri

1.1. Tilavet

Tilavet, temel yapısını, *tâ, lâm ve vâv* (ت ل و) harflerinin oluşturduğu ve (تِلَاوَةُ) tasrîfi ile oluşmuş mastar formatında bir kelimedir. Fiil halinde televtuhû (تَلَوْتُهٖ), ona uydum, onu izledim demektir.¹ "Güneş'in ardından gelen Ay'a.." (eş-Şems 91/2) meâlindeki âyette (تِلَاوَةُ) kelimesi bu yönde bir anlam

¹ Ebu'l-Hasen Ahmed b. Fâris b. Zekeriyâ, *Mu'cem mekayîsu'l-luga*, thk. Abdusselam Muhammed Harun (Ürdün: Dâru'l-Fikr, 1979), 1: 351; Hüseyin b. Muhammed el-İsfahânî, *el-Müfredât fî garîbi'l-Kur'ân "Tlv"*, (Beyrut: y.y., ts.): 167; Muhammed b. Yakûb el-Fîruzabâdî, *el-Kâmusu'l-Muhît*, thk. Muhammed Naîm el-Arkasûsî, 8. Baskı (Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, 2005), 1265; Ebu'l-Fadl Cemaluddîn Muhammed b. Mukerram b. Manzûr, "Tlv", *Lisânu'l-Arab* (Beyrut: Dâru sâdir, 1994), 14: 102.

taşımaktadır.² Okuma işinde de cümlelerin ve âyetlerin peş peşe takip edilmesi, biri birini izlemesi söz konusudur.

Dilcilerin çoğuna göre tilavet, semâvî kitapların okunması, emir, yasak, tergîb ve terhîb gibi hususlara dikkat çekilip uyulması amacıyla Kur'an-ı Kerim'in kullandığı özel bir ıstılahtır.³ Onlara göre tilavet kavramı semâvî kitapların dışında kullanılmamaktadır. Buradan tilavetin kıraatten daha özel bir mana taşıdığı sonucu çıkmaktadır. Buna göre, her tilavet kıraattir, ama her kıraat tilavet değildir.⁴ "Bana Kur'an'ı okumam (أَنْ تُتْلُو) emredildi." (en-Neml 27/92) ve "De ki, Tevratı getirin ve onu okuyun (فَاتْلُوا)." (Âl-i İmrân 3/93) âyetlerinde tilavet lafzı, okuma fiilini ifade eden örneklerdendir.

Müfessirlerin ve dilcilerin tilavet kavramına getirdikleri açıklamalara bakıldığında denilebilir ki; tilavette ilahî metni lafız olarak okumak, anlamak ve işlev bakımından (okunana) uymak manaları birlikte kastedilmektedir.⁵ Bu bilgiler ışığında Kur'an tilaveti ile ilgili bir tarif yapmak gerekirse; "Kur'an'dan bir sûreyi veya bir bölümü tertîl usulüne riayetle, anlamaya odaklanma ve muhtevanın gerektirdiği çıkarımları elde ederek, hayata yansıtılmasını öngören okuma biçimidir." denilebilir.

Kur'an okumaya davet eden âyetlere⁶ baktığımızda *kıraat*, *tertîl* ve *tilavet* gibi farklı lafızların kullanıldığını görürüz. Bu muhtevadaki âyetler bir arada incelendiğinde, her biriyle Kur'an okuma ibadetinin farklı bir unsurunun öne çıkarıldığı hususu dikkat çeker ve bu özellikleri bir araya getirdiğimizde de Kur'an tilavetinde bulunması gereken temel unsurlar ortaya çıkar. Bu unsurlar, "sahih tilavet kriterleri" olarak tanımlanabilir.

1.1.1. Sahih Tilavet Kavramı

Düşünmeye ve ibret almaya sevk ederek manevî duyguları tetikleyen bir tilavet, başka kitaplarda olmayan özel bir tâzîmi ve itınayı da yansıtarak

² Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, sad. İsmail Karaçam ve dğr. (İstanbul: Azim Yayınevi Dağıtım, 1992), 9: 235.

³ İsfahânî, "Ratele", 341.

⁴ Seyyid Ahmed Abdolvâhid, "Kur'an-ı Kerim'de Okuma (Kıraat) Lafızları", çev. Ali Akpınar, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2 (1998): 204.

⁵ Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân an te'vîli'l-Kur'an*, 3. Baskı (Kahire: Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1968), 1: 519; Ebu'l-Berakât Abdullah b. Ahmed b. Mahmud en-Nesefî, *Medâriku't-tenzîl ve hakâyiku't-te'vîl* (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1982), 1: 72; Yavuz Fırat, "Kıraat, Tertîl ve Tilâvet Kavramlarının Anlamsal Araştırma ve Karşılaştırması", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 13 (2002): 266.

⁶ Örnek olarak bk. el-Bakara 2/120; el-Fâtır 35/29; el-Müzzemmil 73/4, 20.

tertîl gibi birtakım hükümlere bağlı kalmayı gerektirir.⁷ Bu bilinçle icra edilen her tilavet, harflerin mahreç ve sıfatlarında, lafızların edasında tabiîliğin ve fonetik orijinalliğinin hak ettiği keyfiyetle yansıtıldığı, tecvîd kurallarında titizliğin, vakıf ve ibtidâda bilinçliliğin hissedildiği tilavetler olup *sahih tilavet* olarak addedilir.

Sahih tilavet bir başka bakış açısına göre de; yukarıda belirtilen özelliklere riayet edilmekle birlikte tilavet edilen âyetlerin manasını anlamaya, tedebbür ve tefekküre sevk etmeye, lafzın güzelliğinden, belâgatından ve eşsizliğinden zevk almaya vesile olan ve böylece kişinin imanî duygularını da harekete geçiren tilavetlerdir.⁸ "Gerçek müminler ancak o müminlerdir ki, yanlarında Allah zikredilince kalpleri ürperir, kendilerine O'nun âyetleri okununca bu, onların imanlarını artırır ve yalnız Rablerine güvenip dayanırlar." (el-Enfâl 8/2)

1.1.2. Sahih Tilavet Kriterlerinin Oluşmasında Telakkînin⁹ Rolü

Hiz. Peygamber Kur'an'ın ilk muhatabı olarak, onu anlama, yaşama ve anlatma konularında olduğu gibi, Kur'an'ın kıraat keyfiyeti hususunda da bize en güzel örnek olmuştur. Onun Kur'an'ı okuma, ezberleme ve öğretme gibi konulardaki tutum ve davranışları, sözleri incelendiğinde, Kur'an ve kıraat eğitim-öğretimi için ihtiyacımız olan metodolojik öğretileri ve ipuçlarını görmemiz mümkün olacaktır.¹⁰

Hiz. Peygamber, Cibrîl'den aldığı keyfiyetle Kur'an âyetlerini ashabına öğretmiş, bu keyfiyeti garantiye almak için zaman zaman onlardan Kur'an okumalarını da istemiştir. Hatalar olduğunda düzeltmiş, Kur'an harflerine verilecek sesleri öğretmiş ve böylece gelişigüzel okumaların önü alınmıştır.¹¹ Güzel okuma maharetine sahip kimseleri seçerek yetiştirmiş ve diğer insanların Kur'an öğrenme isteklerini karşılamada onları bu kimselere yönlendirmiştir.¹² Ashap içinde okuyuşuyla seçilmiş kimseler, Kur'an

⁷ İbrahim b. Saîd ed-Düserî, *İbrazu'l-me'ânî bi'l-edâi'l-Kur'ânî* (Riyad: Dâru'l-hadâra, 2012), 49-50.

⁸ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 1: 519; Yusuf el-Halîfe Ebû Bekr, *Asvâtü'l-Kur'an keyfe nete'allemuhâ ve nü'allimuhâ* (Sudan: Mektebetü el-fikri'l-İslâmî, 1973), 19.

⁹ Başlık altındaki konu içerisinde müşâfehe kavramı ile birlikte açıklanacaktır.

¹⁰ M. Atilla Akdemir, *Kıraat İlmi Eğitim ve Öğretim Metotları* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2015), 25-26.

¹¹ Muhammed Abdulazim ez-Zerkânî, *Menâhilu'l-irfân fi ulumi'l-Kur'ân* (Kahire: İsa el-bâbî el-Halebî, 1943), 1: 242; Muhammed Sâlim Muhaysin, *fi Rihâbi'l-Kur'ânî'l-Kerîm* (Kahire: Mektebetu el-külliyât el-Ezheriyye, 1980), 265-266.

¹² Ebu'l-Fadl Celaledin Abdirrahman b. Ebî Bekr es-Süyûtî, *el-İtkan fi ulûmi'l-Kur'an*, thk. Merkezu ed-Dirasati el-Kur'âniyye, 3. Baskı (el-Medinetü'l-Münevvere: Vezâratu'l-Evkaf, 2011), 2: 458; Zerkânî, *Menâhilu'l-irfân*, 1: 241.

öğretiminde içtenlikle sorumluluk almışlar ve birbirlerine yardım etmişlerdir.¹³

Kıraat ve tilavet keyfiyeti, sistematik hale getirilen bu telakkî ile ilk ağızdan sadır olduğu gibi o dönemden sonraki dönemlere böylece taşınmış oldu. Telakkî ve müşâfhehenin¹⁴ kontrolünde Kur'an'ın metni gibi korunmayı gerektiren bu keyfiyet tevkîflik bağlamında değerlendirilmelidir.¹⁵ Telif döneminin ilk kaynaklarında yer alan "القراءة سنة متبعة يأخذها الآخر من الأول"¹⁶ (Kur'an okuma, sonrakinin öncekinden öğrenmesi usulü ile sürdürülen bir sünnettir) sözü, işte bu telakkî pratiğini ifade eden bir klişe olarak zamanla hafızalara yerleşmiştir.

Telakkî ve müşâfhe ile aktarılan Kur'an'ın tilavet keyfiyeti, tedvin hareketliliği ile birlikte belli kaide ve kurallar altında tanımlanma sürecine girdi. Kur'an tilavetinin sahih bir şekilde eda edilmesini ve muhafazasını amaçlayan bu gayretler zamanla tecvîd ve kıraat alanındaki literatürü oluşturmuş oldu. Tecvîd ilminde ilk eseri yazan Ebû Müzâhim el-Hâkânî'den (ö. 325/937) başlayarak¹⁷ İbnü'l-Cezerî (ö. 833/1429) ile zirveye çıkan bu telif çalışmaları, kurrânın ve eda ehlinin kendilerini kontrol edebilecekleri kaynaklar olması yönüyle de müşâfhe için bir güvence anlamına geliyordu.

¹³ Zerkânî, *Menâhilu'l-irfân*, 1: 241; Yavuz Fırat, "Kur'an Tilavetinde Arap ve Türkler Arasındaki Farklılıklar", *Bilimname: Düşünce Platformu* 26 (2014/1), 26.

¹⁴ Kur'an-ı Kerim'in ilk öğreticisi olan Hz. Peygamber'e kadar uzanan isnad zincirine kendisi de halka olmuş bir hocadan öğrenme ve ahzetmeye telakkî denirken, bu telakkî keyfiyetini hocanın telaffuzuyla bizzat öğrenerek tekrar ona arz yoluyla onaylatılmasına ise müşâfhe denmektedir. Müşâfheede esas olan hocadan işitmeye "Semâ", aynı keyfiyette hazırladığı dersi hocaya dinletmeye de "arz" denir. (Bk. Ebû Amr Osman b. Sa'îd ed-Dânî, *et-Tahdîd fi'l-itkani ve't-tesdîd fi san'ati't-tecvîd*, thk. Ahmed Abduttevâb el-Feyyûmî (Kâhire: Mektebetü Vehbe, 1993), 187; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-kırâati'l-aşr* (Beyrut: Dâru'l-kütüb el-ilmiyye, ts.), 1: 213; Molla Aliyyü'l-Karî, Ali b. Sultan Muhammed, *el-Minehu'l-fikriyye fi şerhi'l-mukaddimeti'l-cezeriyye*, thk. Üsâme Atayâ, 2. Baskı (Şam: Dâru'l-Gavsânî li'd-dirasâti'l-Kur'aniyye, 2012), 117; Suyûtî, *el-İtkan*, 2: 633-634; Eymen Ruşdî Süveyd, "Usûlü'l-müşâfhehi ve davâbitu't-tehhüli fi ta'lîmi'l-Kur'ani ve'l-kırâat", *Uluslararası 2. Kıraat Sempozyumu* (İstanbul: y.y., 2012), 397-398.)

¹⁵ Süleyman b. İsa Baklî, *et-Tilâvetü's-sahiha* (Cezayir: el-Matba'atü'l-'Arabiyye, 1999), 1: 18.

¹⁶ Ebû Bekr b. Mücâhid el-Bağdâdî, *Kitâbü's-seb'ati fi'l-kırâat*, thk. Dr. Şevki Dayf (Kâhire: Dâru'l-me'ârif, 1979), 51.

¹⁷ Ebu'l-Hasen Ali b. Cafer es-Se'îdî, "Kitâbu't-tenbîh ale'l-lahni'l-celiyyi ve'l-lahni'l-hafiyy", thk. Ganim Kaddûrî el-Hamed, *Mecelletü'l-Mücemma'ı'l-'ilmî el-'Irâkî* 36/2 (1985), 240.

1.2. Sahih Tilavet Kriterleri

Kur'an tilavetinin, telakkînin aktardığı evsafa uyması ve sahih çerçevede değerlendirilebilmesi için başta İbnü'l-Cezerî'nin eserleri olmak üzere konuya değinen kaynaklarda birtakım kriterler arandığını görüyoruz.¹⁸ Kur'an tilavetine dikkat çeken âyetlerde keyfiyetle ilgili hususları esas alarak temel ve tamamlayıcı birtakım kriterleri ifade eden bu kaynaklardaki bilgiler, birlikte değerlendirildiğinde "sahih tilavet kriterleri" olarak tanımlayabileceğimiz birtakım hususları ifade etmek mümkün görünmektedir.¹⁹

- a. Harflerin Özgün Mahreç ve Sıfatlarına Riayet
- b. Vakıf ve İbtidâ Uygulamalarında Bilinçlilik
- c. Okuma Hata ve Kusurlarından Ârîlik
- d. Tecvîd Kuralları Uygulamalarında Titizlik
- e. Telaffuzda Arap Lahnine (Fonetiğine) Uyum, Fesahat, Netlik, Akıcılık ve Tabîlik
- f. Okuyuş Seyrinde Teennî ve Mîzan
- g. Okuyuşun Huşû ve Tedebbüre Sevketmesi
- h. Sesin Kaliteli ve Sanatlı Kullanımına Gösterilen Özen

Temel kriterler olarak altı çizilen, mahreç ve sıfatlara riayet, vakıf ve ibtidâyâ vukûfiyet, okumada olası hata ve kusurların bertaraf edilmesi ve tecvîd kurallarındaki maharet gibi kriterler daha çok Kur'an metninin doğru telaffuzunu ikame etmeye katkı sağlarken, tamamlayıcı kriterler olarak addedilebilecek diğerleri ise, tilavet esnasında okuyanın iç âlemi, duygu ve düşüncesiyle devrede olabilmesine, bizzat okuyan ve dinleyende huşû, tefekkür, tezekkür ve tedebbür gibi duyguların tetiklenmesine ve neticede îmânî coşkunun ve aklî mekanizmanın harekete geçmesine yardımcı olan kriterlerdir.²⁰

a. Harflerin Özgün Mahreç ve Sıfatlarına Riayet

Harflerin mahreç ve sıfatları konusunun tecvîd kurallarından ayrı olarak ele alınması, öneminin özellikle vurgulanması gerektiği içindir. Çünkü birbirinden bağımsız düşünölemeyen bu iki konu tecvîdin temelini

¹⁸ Bk. Dâni, *et-Tahdîd*, 169-188; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1: 210-215; İbnü'l-Cezerî, *el-Mukaddime fî mâ yecibu 'alâ karîi'l-Kur'an-i en ya'lemeh*, thk. Eymen Ruşdî Suveyd (Cidde: Dâru nûri el-mektebât, 2003), Bâbu't-tecvîd vb.; İbnü'l-Cezerî, *Müncidü'l-mukriîn ve mürşidü't-tâlibîn* (Beyrut: Dâru'l-kütüb el-'ilmiyye, 1980), Halife, *Asvâtü'l-Kur'an*, 18-20.

¹⁹ Bk. Halife, *Asvâtü'l-Kur'an*, 18-19.

²⁰ Raf-i savt, haf-d-ı savt ve ses vurgusundan oluşan "temsili okuyuş" becerileri dile vukûfiyet gerektirdiğinden, kaynaklarda sahih tilavet kriterleri arasında genellikle zikredilmemektedir. Bununla birlikte tilavetin müstebapları bağlamında değerlendirilmektedir.

oluşturan zarurî bilgilerdir. İbnü'l-Cezerî mahreç ve sıfat konusunun önemine *Mukaddimesinde* şöyle işaret eder:

إِذْ وَاجِبٌ عَلَيْهِمْ مُحْتَسِمٌ قَبْلَ الشَّرُوعِ أَوْلاً أَنْ يَعْلَمُوا
مَخَارِجَ الْحُرُوفِ وَالصِّفَاتِ لِيَلْفِظُوا بِأَفْصَحِ اللُّغَاتِ

"Kur'an okuyacak kişinin, dillerin en fasihini güzel bir şekilde telaffuz edebilmesi için her şeyden önce harflerin mahreçlerini ve sıfatlarını kesinlikle bilmesi gerekir."²¹

Kur'an-ı Kerim sûrelerden oluşan azametli bir bina gibidir. Öyle ki, bu sûreler âyetlerden; âyetler çoğunlukla cümlelerden, cümleler kelimelerden ve kelimeler ise bu binanın en küçük yapı taşı olan harflerden oluşur. İşte bu nedenle dil bilimciler ve tecvîd âlimleri harflerin mahreçlerini ve sıfatlarını tanıma ve tespit etme üzerine yoğunlaşmışlardır. Harfleri tek başına ve kelime oluşumlarındaki yerine göre ayrı ayrı incelemişler mahreç ve sıfatlarındaki keyfiyeti mercek altına almışlardır. Bütün bu gayretler Kur'an metnine ait sesin ve telaffuzun özgün halini koruma hassasiyetiyle ortaya konulmuştur. Çünkü telaffuz, mananın kalıbı gibidir. Telaffuzdaki küçük bir kayma veya tahrif, kastedilen mananın kaybolmasına neden olabilir.²²

b. Vakıf ve İbtidâ Uygulamalarında Bilinçlilik

Kur'an tilavetinde en fazla dikkat edilmesi gereken hususlardan biri de *vakıf ve ibtidâ* (manaya en uygun yerde durup, yine en uygun yerden başlayarak tilavete devam etmek) bilgisidir. Kanaatimizce, özellikle mana odaklı okuma yapamayan kitlenin en çok hataya düştüğü hususlardan birisi bu konudur. Hâlbuki vakıf ve ibtidâ bilgisi ehemmiyeti ve tecvîd ilmiyle kuvvetli irtibatı nedeniyle²³ kimi âlimler tarafından tecvîd konuları ile birlikte, kimileri tarafından ise müstakil bir çalışma olarak ele alınmıştır.²⁴

Kur'an okurken nefes kesilme zaruretinin dışında, nerelerde durulabileceği, durulduğunda ise nasıl ve nereden başlangıç yapılabileceği gibi hususlar vakf ve ibtidânın konusu olmuştur. Bu konuda sağlıklı bir tasarrufta bulunabilmek için Arapça bilmek büyük oranda sıkıntıyı bertaraf edebilir.

Vakıf ve ibtidâyı bilmek, âyetlerin manalarını doğru anlamak ve Kur'an tilavetinin sağlıklı icrası hususunda çok büyük önem taşır. Diğer bir ifadeyle âyetlerin manalarının birbirine karışmaması ve vuku bulacak bir

²¹ İbnü'l-Cezerî, *el-Mukaddime*, Bâbu't-tecvîd, 1.

²² Süveyd, "Usûlü'l-müşâfehe", 397.

²³ Dâni, *et-Tahdîd*, 381.

²⁴ Muhammed b. Fevzân el-'Umar, *İkrâu'l-Kur'âni'l-Kerîm* (Riyad: Dâru künûzi İşbîliyyâ, 2012), 32; Akdemir, *Kıraat İlmi*, 88-89.

hatanın önlenmesi bakımından son derece önemlidir.²⁵ Bu yüzden Zerkeşî (ö. 794/1391), Kur'an ilimlerini doğru anlamayı vakıf ve ibtidâyı çok iyi bilmeye bağlar.²⁶

c. Okuma Hata ve Kusurlarından Ârılık

Okumadaki hata ve kusurlara tecvîd ıstılahında "*lahn*" denilmektedir.²⁷ Hata veya kusurun etkisine bağlı olarak "*lahn-i celî*" ve "*lahn-i hafî*" şeklinde iki grupta değerlendirilir.

Lahn-i celî olarak nitelendirilen hatalar, manayı veya i'rabı değiştirebilen hatalardır. Meselâ "فَكَرَرْنَا" (el-A'râf, 7/86) lafzını "فَكَسَرْنَا" olarak (peltek sâ yerine sîn ile) okumak veya "أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ" (el-Fâtiha 1/7) yerine "أَنْعَمْتُ عَلَيْهِمْ" (tâ harfinin dammesiyle) okumak gibi.

Lahn-i hafî ise, lafzın yapısını bozmaksızın bir tecvîd uygulamasının veya harfin ârizî bir sıfatının eksik bırakılması ile oluşan kusurdur. Örneğin bir meddi gereğinden az uzatmak, gunneyi tutmamak gibi...

d. Tecvîd Kuralları Uygulamalarında Titizlik

Tecvîd, Arap dilinde "doğru-düzgün yapmada gösterilen üstün çaba" ve "güzelleştirmede ulaşılabilecek en son noktaya ulaşma gayreti" olarak ifade edilir.²⁸

İstilahta ise, "Kur'an harflerini ve lafızlarını olması gerektiği gibi doğru ve fasih bir telaffuzla ve kulağı rahatsız etmeyecek tatlı ve akıcı bir eda ile icra etmektir".²⁹ Bir başka tarifte ise; "Kur'an tilavetinde harflerin mahreçleri yönünden hakkını, sıfatları itibarıyla da hakkını ve müstahakkını yerine getirmektir".³⁰ şeklinde ifade edilir.

Harfin sıfatları ile ilgili hakkı ve müstahakkından kastedilen ise şudur: Harfe hakkını vermek demek, hems, cehr, şiddet ve rihvet vb. gibi lâzımî sıfatlarını belirtmektir. Müstahakkını vermek demek ise, med, ihfâ, izhar ve

²⁵ Akdemir, *Kıraat İlmi*, 89.

²⁶ Bedruddîn Muhammed b. Abdillâh ez-Zerkeşî, *el-Burhân fî ulûmi'l-Kur'an* (Beyrut: yy., 1994), 1: 340.

²⁷ Dâni, *et-Tahdîd*, 247-248; İbnü'l-Cezerî, *et-Temhîd fî 'ilmi't-tecvîd*, thk. Gânim Kaddûrî el-Hamed (Beyrut: Müessesetü'r-risale, 1986), 76-78; Mahmud Ali Bisse, *Fethu'l-Mecîd şerhu kitâbi'l-'amûd fî 'ilmi't-tecvîd*, thk. Muhammed es-Sadık Kamhâvî (Kâhire: el-Mektebetü'l-Ezheriyye li't-türâs, 1992), 8.

²⁸ Halil b. Ahmed el-Ferâhîdî, *Kitabu'l-Ayn*, thk. Abdulhamid Hendâvî, 1. Baskı (Lübnan: Dâru'l-kütübî'l-ilmiyye, 2003), 1: 272; İbn Fâris, *Mu'cem*, 1: 493.

²⁹ Mahmud Halîl el-Husarî, *Ahkâmu kıraati'l-Kur'ani'l-Kerim*, thk. Muhammed Talha Bilâl (Beyrut: Dâru'l-beşâir el-İslâmiyye, 1996), 17.

³⁰ Muhammed b. Ali b. Yusuf b. Yâlûşe, *el-Fevâidü'l-müfshime fî şerhi'l-cezeriyyeti el-mukaddime*, thk. Fergalî Seyyid Arbâvî, 1. Baskı (Mısır: Mektebetü evlâdi's-şeyh li et-türâs, 2008), 68.

idgam gibi ârizî sıfatlarını belirtmek³¹ veya harfin bu sıfatları almasına bağlı olarak ortaya çıkan sıfatları göstermektir. İstifâl sıfatı olan harfleri terkîk ile, isti'lâ sıfatı olanları ise tefhîm ile ifade etmek gibi.³²

Kur'an tilaveti hangi rivayete göre yapılıyorsa ona özgün tecvîd kurallarının taklide dayalı olmaksızın itkân ile uygulanması sahih tilavet için önemli bir ölçüdür.

İbnü'l-Cezerî *Mukaddime*de konunun ehemmiyetine şöyle işaret eder:

وَالْأَخَذُ بِالتَّجْوِيدِ حَتْمٌ لَا رَيْبَ	مَنْ لَمْ يُجَوِّدِ الْقُرْآنَ أَثَمَ
لَأَنَّهُ بِهِ الْإِلَهُ أَنْزَلَ	وَهَكَذَا مِنْهُ إِلَيْنَا وَصَلَ
وَهُوَ أَيْضًا جَلِيَّةُ التَّلَاوَةِ	وَزِينَةُ الْأَدَاءِ وَالْقِرَاءَةِ
وَهُوَ إِعْطَاءُ الْحُرُوفِ حَقَّهَا	مِنْ صِفَةِ هَذَا وَمُسْتَحَقَّهَا

"(Kur'an okuyan her Müslümanın) mutlaka tecvîd kurallarına riayet ederek okuması gerekir. (Mazeretsiz olarak) bu sorumluluğu terk eden ve hafife alanlar günahkâr olurlar. Çünkü Kur'an Allah katından tecvîdli olarak indirildi ve bize de o keyfiyetle aktarıldı. Tecvîd; Kur'an lafızlarının ve tilavetinin bir süsü ve ziyneti mesabesindedir. Aynı zamanda harflerin hakkını (mahreçlerini ve sabit sıfatlarını göstermek) ve müstahakkını (ihfâ, iklâb, idgam, terkîk ve tefhîm gibi değişkenlik arz eden ârizî sıfatları) belirtmektir".³³

Muhammed Mekkî Nasr (ö. 1908)³⁴, bir kişinin tecvîd bilgi ve becerisinde itkan sahibi olabilmesinin şu dört konuda tecrübe ve olgunluk kazanması ile mümkün olabileceğini belirtir:

- d1. Harflerin mahreçlerini bilmesi.
- d2. Harflerin sıfatlarını bilmesi.
- d3. Harflerin kelimeleri ve cümleleri oluşturmasıyla ortaya çıkan terkip durumunda her türlü kural ve keyfiyetin gereğini yerine getirmesi.
- d4. Ciddî çalışma ve çok tekrar yaparak bütün bu hususlara dilini yatkın hale getirmesi.³⁵

³¹ Molla Aliyyü'l-Karî, *el-Minehu'l-fikriyye*, 120.

³² Ahmed b. Muhammed b. el-Cezerî (İbnü'n-Nâzım), *el-Havâşî'l-müfthime fî şerhi'l-mukaddime* (Mısır: Ahmed el-bâbî el-Halebî, 1309/1891), 18.

³³ İbnü'l-Cezerî, *el-Mukaddime*, Bâbu't-tecvîd, 3.

³⁴ Muhammed Mekkî Nasr, kıraat ilimlerinde yakın dönemin en önemli âlimleri arasında sayılır. Mısırlıdır. *Nihâyetü'l-kavli'l-müfîd fî 'ilmi't-tecvîd* adlı eseri çok önemli olup son dönemde yazılan tecvid kitaplarına dayanak olmuştur. (Abdülfeţh es-Seyyid Acemî el-Mersafî, *Hidâyetü'l-kârî ilâ tecvîdi kelâmi'l-Bârî* (Mısır: Dâru en-nasr, 1982), 735.)

³⁵ Muhammed Mekkî Nasr, *Nihâyetü'l-kavli'l-müfîd fî 'ilmi't-tecvîd* (Kâhire: Mustafa el-bâbî el-Halebî, 1349/1930), 13.

İbnü'l-Cezerî sahih tilavetin önemi ve tecvîd uygulamalarına yaklaşımın nasıl olması gerektiği hususunu *en-Neşr* adlı eserinde şöyle izah eder:

"Şüphesiz ki ümmetin, Kur'an'ın manalarını anlama ve hükümlerini yerine getirme konusunda nasıl bir yükümlülüğü varsa, lafızlarını ve harflerini hakkıyla eda etme, okuyuşuna itina gösterme yükümlülüğü de vardır. Bu yükümlülüğün yerine getirilme keyfiyeti, Nebvî meclisteki üstün Arabî fesahat örnekliğinden istifade ile başlayan ve müteselsilen bizlere bu keyfiyeti aktaran kıraat imamlarının öğrettiği formatı koruyarak sürdürmek olmalıdır. Geldiği kaynak itibarıyla bu keyfiyete muhalif olarak farklı ve aykırı bir okuma biçimi geliştirmek asla kabul edilecek bir durum değildir. İnsanların bu yükümlülük karşısındaki durumları şöyle gruplandırılabilir:

Bir kesim vardır ki, tecvidin ihmal edilmemesi gerektiğine inanarak bir ibadet şuuru ile onu öğrenir, bildiğini uygular ve maharet kazanmak için de gayret gösterirler. Bunlar niyetleri ve gayretleri nisbetinde ecir kazanırlar.

Bir kesim de vardır ki, tecvidi öğrenme ve bu bilgiye ulaşma imkânları olduğu halde gereken ehemmiyeti göstermez, ihmal eder, tecvîdsiz okumaya devam ederler. Bunlar sorumluluktan kurtulamaz ve günahkâr sayılırlar.

Bir diğer kesim ise, tecvidi öğrenmek istediği halde öğreticiye ve bilgiye ulaşma imkânları yoktur veya uygulamaya gayret ettikleri halde zorlanır bir türlü beceremezler ki, bunlar da mazur sayılırlar.

Kim ki, Allah kelâmını okuma hususunda fasih bir Arabî telaffuzla uygulama yeteneği ve becerisi varken, genel kabulden ayrılarak kendi görüşü, sezgisi ve hafızasına güvenir, doğru uygulamayı öğrenme ve kabul hususunda kendisinden daha bilgili ve ehliyetli bir kişiden istifade etmeye ihtiyaç hissetmez ve tekebbür gösterirse, bu kişi en hafif tabirle işin hakkını vermemiş, kusur sahibi, daha net bir ifadeyle de günahkâr ve hatta hilekâr demektir".³⁶

e. Telaffuzda Arap Lahnine (Fonetiğine) Uyum, Fesahat, Netlik, Akıcılık ve Tabîilik

İbnü'l-Cezerî *Tayyibetü'n-neşr*'inde sese özen göstermeye dikkat çeken bir ifadesinde Arap lahnine uyum konusunun da altını çizmiştir:

مَعَ حُسْنِ صَوْتٍ يُلْحُونَ الْعَرَبَ مُرْتَلًا مُجَوِّدًا بِالْعَرَبِيَّةِ

³⁶ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1: 210-211.

"(Sahih tilavetin bir diğer kriteri de) okuyuşun mümkün olduğu kadar güzel bir sesle ve Arap lahni ile icra edilmesidir."³⁷ diyerek okuyuşta tecvîd ve tertîle riayet esas olmak üzere, yabancı ses ve harf karıştırılmadan, Arap harflerinin orijinal fonetiğine ve diksiyonuna bağlı kalınması gerektiğini ifade etmiştir.

İbnü'l-Cezerî'nin yukarıdaki beyitte yer alan (بَلُّحُونُ الْعَرَبِ) ifadeleri, yaygın kanaate göre günümüzde bilinen "Arap makamları" anlamına gelmemektedir. Çünkü esas itibarıyla musikide kullanılan bu makamlar sonradan ihdas edilmiş olup ilk dönemlerde zaten bilinmemekteydi. Bu ifadeden; Arapçanın diksiyonuna uygun, fasih dilin fonetiğini yansıtan, yabancı unsurlardan ârî bir ses ve telaffuz anlaşılmalıdır. Öyle ise, İbnü'l-Cezerî'nin "*bi Luhûni'l-Arabî*" vurgusu; Kur'an tilavetinde yöresel ağız riskine dikkat çeken önemli bir tespittir, diyebiliriz. Arapçanın fonetiğine uymayan, yabancı harflere ve şivelere ait sesleri Kur'an harfi olarak telaffuz etmek ve bu harflerle yapılan tilaveti doğru ve mükemmel tilavet olarak değerlendirmek mümkün görünmemektedir.

Sahih tilavette bir diğer tamamlayıcı husus da okuyucunun tabîi ve akıcı bir tilavet becerisi kazanmasıdır. Tabîi yani tekellüfsüz okuyuş, telaffuzda zorlanmadan, yumuşak ve akıcı bir edanın okuyucunun fıtratı haline gelmesiyle oluşur. Bu da çok çalışma ve tekrarlar mümkün olabilir. Ebû Amr ed-Dânî (ö. 444/1052) ve İbnü'l-Cezerî tecvîdli okumayı tanımlarken; okuyuşta ifrat ve tekellüften kaçınılmasını, ölçü ve dengenin önemini, telaffuzda dahi israf edilmemesi gerektiğini belirtmişlerdir.³⁸

Tekellüfsüz, fıtrî bir telaffuz asla kulağı rahatsız etmez. Eğer kulak rahatsız edici bir ses algılıyorsa bu durum, okuyuşta tekellüf olduğunun belirtisidir. Sesin güzel olması ise, külfetli okuyuşun verdiği rahatsızlığı perdelemeye yetmez. Bilâkis, külfetsiz ve fıtrî bir okuyuş, dikkat çekici bir ses güzelliği olmasa da, güzel ve dinlenesi bir okuyuş olabilir. İbnü'l-Cezerî, kendi hocalarından örnek vererek bu tespiti şöyle işaret eder: "Hocalarımdan özellikle zikretmek istediğim biri vardı ki, o güzel bir sese sahip değildi ve hatta makamların ne olduğunu dahi bilmezdi. Bununla birlikte telaffuzu dosdoğru yapar, hakkını verirdi. O okuduğu zaman kulaklar ayrı bir zevk alır, dinleyenlerin içleri huzur dolar, kalpleri fetholurdu. Arapçayı bilsin bilmesin, normal halktan ve seçkinlerden oluşan insanlar uzak yerlerden öbek öbek onu dinlemeye gelirlerdi. Halbuki

³⁷ İbnü'l-Cezerî, *Tayyibetü'n-neşr fi'l-kırâati'l-'aşr* (Mısır: Mustafa el-bâbî el-Halebî, 1950), 80. beyit, 8.

³⁸ Dânî, *et-Tahdîd*, 169; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1: 212.

geldikleri yerlerde sesleri daha güzel olan, makamlara göre de okumayı bilen hocalar vardı. Ama onlar tecvîdin ve telaffuzun hakkını vermede aynı mahareti göstermiyorlardı"³⁹ der ve doğru tilavet için en temel meselenin telaffuz kalitesi ve tekellüfsüz okuyuş olduğuna dikkat çeker.

Tekellüflü bir okuyuşa birden çok şey neden olabilir. Topluluk karşısında okuma heyecanı, harf ve hareke telaffuzlarında aşırılık, okunan âyetlerin manasını düşün(e)meme, başka bir okuyucuyu körü körüne taklit etmeye çalışma, makamları uygulama çabasıyla birtakım kural ihlallerine sebebiyet verme ve okuyuşta yöresel tavrın baskısı gibi hususlar tekellüflü okuyuşun nedenleri arasında sayılabilir.

Kur'an kurslarındaki talim uygulamalarında genellikle tekellüflü okuma geleneği yaygındır. Bu metot, ilk dönemlerde uygulamaların kavranması amacıyla hocalar tarafından tercih edilir. Fakat zamanla bu formata alışan öğrenci, sonrasında hocasından gerekli uyarı ve takibi almadığından, okuyuşunun normalleşmesini ve tabii formata dönüşümünü sağlayamaz. Bunun neticesinde de alışlagelmiş ifratlı okuyuşunu sürdürmeye devam eder. Örneğin bir (ع) harfini tekellüflü bir şekilde telaffuz etmek; yaygın ifadesiyle "*ayn çatlatmak*" olarak nitelendirilmekte⁴⁰ ve bu durum maalesef bir maharet olarak algılanabilmektedir.

f. Okuyuş Seyrinde Teennî ve Mîzan

Kur'an tilavetinde harflerin mahreç ve sıfatlarını ihlâl edecek, vakıf ve ibtidânın nerelerde yapıldığını ve sıhhatini şüpheli hale getirecek, tezekkür ve tedebbüre mani olacak bir okuma şekli uygun görülmemektedir.

"Telakkî ve müşâfehe ile olgunlaşmış bir tilavette tab-ı selîme muhalif bir tavır yoktur." sözü ile, aslında okuyuşta olması gereken fitrîlik ve tabîlik hususlarına işaret edilmektedir.⁴¹

Tilavetin seyrinde uygulamalar arasında gözetilmesi gereken bir denge olgusundan söz edilmektedir. Bu hassas mîzanın, tilavetin çitasını belirleyen önemli bir rolü vardır. İbnü'l-Cezerî'nin (وَاللُّغْطُ فِي تَطْيِيرِهِ كَمِثْلِهِ)⁴² sözü ile bu dengeye işaret ettiği belirtilir. Tilavetin bütününde bu mîzanın kurulmuş olması ve benzer lafızlar ve ölçüler arasındaki âhenkin tabîlik içerisinde icra edilmesi, füzûlî ses ve israftan kaçınılması öngörülür. Sahih tilavette olması

³⁹ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1: 212-213.

⁴⁰ Nitekim bu hususa dikkat çeken bir hocamızın ifadesi şöyledir: "*Harfin telaffuzu, puslu bir hava ya da soluk bir renk pozisyonunda olmadığı gibi, aşırılığa giderek "Ayn çatlatıyor" tarzında da olmamalıdır.*" (Abdulah Benli, *Hafs Rivâyetiyle Âsım Kıraatinin Tecvîd Kuralları* (Kayseri: Kimlik Yayınları, 2015), 26)

⁴¹ Muhammed Halid Mansûr, *el-Vasît fi ahkâmî et-tecvîd*, 3. Baskı (Ürdün: Dâru'l-menâhic li en-neşri ve et-tevzî', 2006), 99.

⁴² İbnü'l-Cezerî, *el-Mukaddime*, Bâbu't-tecvîd, 4.

gereken bu ve diğer özellikler telakkînin ilk kaynağından beri müşâfehe kültürü ile aktararak titizlikle korunmaya çalışılmıştır.⁴³

Tilavetteki tertîl ve tecvîd becerisi, okuyuş sürati değişkenlik gösterse dahi muhafaza edilmesi gereken ve asla taviz verilemeyecek temel meseledir. Okuyuşta takip edilecek makul bir hız da yine kendi içinde teenni barındırmalı, telaffuzun hakkını verme ve kuralları yerine getirmeye mani olmamalıdır.

Genel kabule göre, doğru tilavetin icrasına imkân verecek şekilde üç tilavet mertebesi öngörülmüştür. Bunlar yavaştan hızlıya doğru sıralanan; tahkîk, tedvîr ve hadr⁴⁴ mertebeleridir. Tertîl⁴⁵ ise, müstakil bir mertebe olmamakla birlikte, her mertebede bulunması gereken ortak vasıftır.⁴⁶

Tilavet esnasındaki harf/hareke telaffuzlarında ve tecvîd uygulamalarında okuyucunun kendi okuyuş sürati ile orantılı olarak bir seyir takip etmesi ve benzer durumlar arasında dengeyi gözetmesi okuyuşun kalitesini gösteren önemli kıstaslardandır.

g. Okuyuşun Huşû ve Tedebbüre Sevkmesi

Bir diğer önemli tilavet kriteri ise, okuyuşun huşû ve tedebbüre sevk etmesi hususudur. Sahih tilavette aranan bu özellik, okuyanın iç âlemi, duygu ve düşüncesiyle devrede olmasını hedefler. Tilavetin esas gayesi okuyan ve dinleyende huşû, tefekkür, tezekkür ve tedebbür gibi duyguların tetiklenmesi ve neticesinde aklî mekanizmanın harekete geçmesidir.

⁴³ Dâni, *et-Tahdîd*, 169; Mansûr, *el-Vasît*, 99-100.

⁴⁴ **Tahkîk:** Okuyuş seyri itibariyle harflerin mahreç ve sıfatlarının tam ve net olarak gösterilmesine ve böylece harflerin belirginleştirilmesine itina göstermeye, med, gunne vb. gibi uygulamalarda öngörülen ölçülerin eksiksiz edâsına imkân tanıyan okuyuş mertebesidir. Bununla birlikte, aşırı yavaşlayarak telaffuzun gereksiz yayılmasına ve ölçülerde mübalağa yapılmasına zemin hazırlamamak gerekir. Kur'an eğitim-öğretiminde daha çok tercih edilir.

Hadr: Okuyuş seyrinde tecvîd kurallarına bağlı kalmak kaydıyla hızlı okumaktır. Hızın tilavet kriterlerini ihlal edecek seviyede olması kabul edilemez. Okuyuş hızına mütenâsip olarak ölçüler süre olarak daralma gösterir.

Tedvîr: Tahkîk ve hadr mertebesi arasında orta karar bir okuyuş mertebesidir. (Dâni, *et-Tahdîd*, 169; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1: 205-208; Gânim Kaddûrî el-Hamed, *Şerhu'l-mukaddime el-Cezeriyye*, 1. Baskı (Cidde: Merkezu ed-dirâsât el-Kur'aniyye bi Ma'hedi el-İmam eş-Şâtîbî, 2008), 363; Mansûr, *el-Vasît*, 99-101)

⁴⁵ **Tertîl:** Kıraat ederken yavaş yavaş acelesiz ilerlemek ve harfleri açık bir şekilde tek tek teleffuz etmektir. (Dâni, *et-Tahdîd*, 170; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1: 207-208)

⁴⁶ Muhammed b. Şehâde el-Gûl, *Buğyetü 'ibâdi'r-Rahmân li tahkîki tecvîdi'l-Kur'an fî rivayeti Hafıs b. Süleyman min tarîki eş-Şâtibiyyeti* (S. Arabistan: Dâru ibn el-Kayyim, Kâhire: Dâru ibn Affân, 2006), 46.

Kur'an'ın ifadesiyle⁴⁷ "*Hakka tilâvetihî*" vasfını haiz, doğru bir tilavette dil, akıl ve kalb birlikte devrededir. Dil, harflerin doğru telaffuzu ve tecvidiyle devredeyken, akıl, manaların tefsiriyle, kalb ise okunan ve kavranan âyetlerin tedebbür ve tezekkürü ile gerekli dersi ve hisseyi almasıyla devrede olmalıdır. Özetle; dil tertîl eder, akıl tercüman olur, kalb ise vaazdan hissedar olur.⁴⁸

Lafızlar sergilenebilecekleri en güzel ve en tatlı bir edâ⁴⁹ ile kulaklara yansıdığında, gönüllerin o ifadelere yönelmesi ve kabulü, muhtevadaki mesajın yerine ulaşması daha hızlı ve mümkün olur. Emirlerine imtisal, nehiylerinden sakınma, teşvik edildiği şeyleri ve vadedilenleri arzulama ve ümit etme, korkutulduklarından ise ürperme ve kaçınma gibi duyguları tetiklemesi ve neticesinde eyleme yönelmesinde etkisi daha güçlü olur.⁵⁰

h. Sesin Kaliteli ve Sanatlı Kullanımına Gösterilen Özen

İbnü'l-Cezerî, Kur'an tilavetinde sese özen gösterme hususuna *Tayyibetü'n-neşr*'indeki şu ifadesiyle dikkat çekmiştir:

مَعَ حُسْنِ صَوْتٍ بِلُحُونِ الْعَرَبِ مُرْتَلًّا بِجَوْدٍ بِالْعَرَبِي

"(Sahih tilavetin bir diğer kriteri de) okuyuşun mümkün olduğu kadar güzel bir sesle ve Arap lahni ile icra edilmesidir."⁵¹ diyerek okuyuşta tecvîd ve tertîle riayet esas olmak üzere, Arap fonetiğine ve diksiyonuna bağlı kalınması ve sese îtinâ gösterilmesi gerektiğini ifade etmiştir.

"Kur'an-ı Kerim, kadim çağlardan beri pek çok peygambere tevdi edilmiş olan sahife ve kitaplardan ve bunların içeriğinden bahsetmektedir.⁵² Toplamları aydınlatıp iki cihanda saadete erdirmeyi gaye edinen bu kutsal metinlerin müessir bir şekilde tilavet edilmesinin, ilahî mesajın en etkin biçimde muhataba sunulması noktasındaki katkısı, kuşkusuz ki çok önemlidir. Kutsal metnin esasen kendi bünyesindeki mevcut fonetik/içsel musikiye ilâveten, onu lâhutî bir eda ile terennüm eden Nebî'nin ses ve tilavet güzelliğinin o kutsal metnin muhataplarınca hüsn-ü kabul

⁴⁷ Bakara 2/121.

⁴⁸ Ahmed b. Ahmed Şirşâl, *Evsâf ve nu'ût kırâeti en-Nebiyy (Risâletün fî vasfî kırâeti en-Nebiyy)*, Câmiatü es-Sultan eş-Şerîf Ali el-İslâmiyye (Brunei: Dâru's-Selâm, ts.), 54.

⁴⁹ **Edâ:** Kıraatı hocanın ağzından dinledikten sonra keyfiyetini muhafaza ederek aynı şekilde ona sunmaktır. Dolayısıyla *edâ*, *semâ* ve *arz* yöntemlerinin bir arada uygulanması ile olgunlaşan okuyuş tavrıdır. (İbn Mücâhid, *Kitâbü's-seb'â*, 45; Molla Aliyyü'l-Kârî, *el-Minehu'l-fikriyye*, 18)

⁵⁰ İbnü'l-Cezerî, *et-Temhîd*, 58.

⁵¹ İbnü'l-Cezerî, *Tayyibetü'n-neşr*, 80. beyit, 8.

⁵² Bk. Tâhâ 20/133; en-Necm 53/36-54; el-A'lâ 87/18-19; el-Beyyine 98/2-3; el-Bakara 2/53, 89; Âl-i İmrân 3/3-4, 184; en-Nisâ 4/163; el-Mâide 5/43-47; A'râf 7/157; Tevbe 9/111; Enbiyâ 21/105; Şuarâ 26/196; Fetih 48/29.

görmesindeki payı inkâr edilemez olup, bu noktada hem Kur'an hem de Kitab-ı Mukaddes; Hz. Davud'un müessir bir tarzda Zebur okuduğunu örnek olarak takdim etmektedir.⁵³

Benzer şekilde gerek Hz. Peygamber'in ve gerekse bazı sahabenin mükemmel bir edâ ile çok güzel Kur'an okuduklarına ve dinleyenleri etkilediklerine dair sahih rivayetler mevcuttur. Örnek olarak: Berâ' b. 'Âzib (ö. 72/691) anlatıyor: "Peygamber'i yatsı namazında *Vettîni Vezzeytûni*.. sûresini okuyorken işittim. Ondan daha güzel sesli, daha güzel okuyan birini dinlememiştım."⁵⁴

Bu rivayet Hz. Peygamber'in tilavetteki icra mükemmelliğini ve sahip olduğu ses güzelliğini açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

Hz. Peygamber Ebû Hureyre'den rivayet edilen bir hadisinde; "Kur'an'ı ezgili (tegannîli) okumayan bizden değildir." buyurmuştur.⁵⁵

"İşte tüm bu ve benzeri hadisler Kur'an'ın tatlı bir makam ve etkileyici bir ses tonuyla okunmasının hem meşruluk delili hem de teşvikçisi olmaktadır. Böylece kutsal metinlerin hidayete erdiren muhtevalarıyla, müessir bir eda ile okunmalarına imkân tanıyan lahutî bir musiki barındırmaları ilahî mesajın muhataplarca benimsenmesi noktasında müşterek bir motivasyon ve sürükleyicilik özelliği arz etmektedir".⁵⁶

2. Sahih Tilavetin Tamsili (Fem-i Muhsin)

Sahih tilavetin öğretim yoluyla nesillere aktarılmasında bu önemli misyonu üstlenebilecek ve telakkî müessesesinde rehberlik edecek ehil insanların var olması, bu varlığın korunması ve kıymetinin bilinmesi topluma ortak bir sorumluluk yüklemektedir. Bu misyonda oluşacak en küçük bir zafiyet ve kusur, telakkî ve müşâfehe müessesesinin zarar görmesi anlamına gelecek ve sonraki nesillere yönelik Kur'an eğitim ve öğretimini menfi yönde etkileyecektir.

Fem-i muhsin "Doğru telaffuzu, güzel ifadeyi ve edayı temsil eden ağız" demektir. İbnü'l-Cezerî'nin *en-Neşr* isimli eserinde rastladığımız fem-i muhsin tabiri⁵⁷ genellikle kendisinden "*müşâfehe*", "*telakkî*" veya "*ahz*" edilen üstadı ifade etmek için kullanılır. Bu terimler ise; Kur'an-ı Kerim'i ilk öğreticiye bağlayan isnada halka olmuş, indirildiği şekilde okuma gayreti ve

⁵³ Necdet Çağıl, "Kur'an Kıraatinde Musiki: Ses Uyumu; Ezgilendirme/Tegannî ve Kıraatlerde Fonoloji/Ses-Anlam İlişkisi", *Uluslararası 2. Kıraat Sempozyumu* (İstanbul: y.y., 2012), 327.

⁵⁴ Buḥârî, "Ezan", 101.

⁵⁵ Buḥârî, "Tevhîd", 44.

⁵⁶ Çağıl, "Kur'an Kıraatinde Musiki", 329.

⁵⁷ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1: 213.

hassasiyeti ile lafızlarını en doğru ve fasih bir şekilde telaffuz etme ve öğretme maharetini kazanmış bir hocadan okumayı ifade eder.⁵⁸ Dolayısı ile bu terimlerde fem-i muhsin manasına ilave olarak, ilmin ve telaffuz keyfiyetinin, müteselsil olarak ilk kaynağa bağlanması manası da vardır.

Kur'an öğreniminin başka bir vasıtaya ihtiyaç duymadan elde edilebileceği bu yol, hâlâ alternatifsiz olarak önemini sürdürmektedir.

Kur'an okumada ve kıraat ilmi uygulamalarında esas olan telakkîde, okuyanla dinleyen veya öğretenele öğrenenin karşı karşıya olma, mukabele etme durumları söz konusudur. Hz. Peygamber'e ﴿وَإِنَّكَ لَتَلْقَى الْقُرْآنَ مِنْ لَدُنْ حَكِيمٍ عَلِيمٍ﴾ "Ey Rasulüm! Hiç şüphe yok ki, Kur'an sana; her işi hikmet dolu olan, her şeyi mükemmel olarak bilen Allah tarafından verilmektedir." (en-Neml 27/6) hitabında "telakkî" ifadesi Hz. Peygamber'in Cibrîl (as.)'den Kur'an'ı alışı keyfiyetini göstermesi açısından dikkat çekicidir.

Sahabe-i Kiram da Hz. Peygamber'den Kur'an'ı telakkî yoluyla almışlar, tâbiûn, kıraat imamı ve sonrakiler de aynı usul ile devam etmişlerdir. Böylece, selevin dilinde yer eden ve kaynaklarda sürekli vurgulanan "الْقِرَاءَةُ سُنَّةٌ مُتَّبَعَةٌ يَأْخُذُهَا الْآخِرُ عَنِ الْأَوَّلِ" sözü, işte bu telakkîyi ifade eden bir tarif olarak yerleşmiştir. Yani "Kıraat ve daha genel bir tabirle Kur'an okuma; sonrakinin öncekinden öğrenmesi usulü ile sürdürülen bir sünnettir."⁵⁹ sözü, bu kudsi pratiği tanımlayan bir deyim olarak meşhur olmuştur.

Bu noktada, her hafız olan veya kıraat icazeti almış olan kişi fem-i muhsin olarak kabul edilebilir mi? sorusunu sormak yerinde olacaktır. Maalesef, günümüzde herhangi bir rivayetden veya kıraatten icazet sahibi olmak, fem-i muhsin ehliyetini kazanmış olmak gibi algılanmaktadır. İlmî yeterlilikle desteklenmemiş, sağlıklı bir harf ve telaffuz eğitimi ile temellendirilmemiş ve hâlâ yöresel şivenin izlerini taşıyan bir ağız fem-i muhsin olabilir mi?⁶⁰ Tecvîd ilminde ilk manzum eserin sahibi olan el-Hakânî'nin de kendi döneminde benzer sorunun varlığına aşağıdaki ifadelerle işaret ettiğini görüyoruz:

فَمَا كُلُّ مَنْ يَتْلُو الْكِتَابَ يَقِيمُهُ وَلَا كُلُّ مَنْ فِي النَّاسِ يُقْرَأُهُمْ مُقْرَأُ

⁵⁸ Husarî, *Ahkamu kıraati'l-Kur'ani'l-Kerim*, 18-19.

⁵⁹ İbn Mücâhid, *Kitâbü's-seb'a*, 51.

⁶⁰ Mustafa Atilla Akdemir, "Kur'an Ezberinde Kalite İhtiyacı ve Donanımlı Hafızlık", *Usûl Dergisi* 13 (2010): 28.

"Ne her Kur'an okuyan onu doğru okuyabilir, ne de insanlara her Kur'an okutan kimse gerçek okutucu olabilir!"⁶¹ demektedir.

Kur'an'daki kıraat farklılıkları da dâhil olmak üzere izhar, idgam vb. gibi tecvîd uygulamalarına dair konuların sübûtu Kur'an ve Sünnetle değil "müşâfehe" esasına dayalı telakkî ile oluşmuştur. Bu nedenle telakkî ile temellendirilen Kur'an eğitim ve öğretimi, sahibine itkan ve ehliyet yönüyle prestij sağlar, güvenilirlik konusunda öncelik kazandırır.

2.1. Fem-i Muhsin Ehliyeti İçin Gereken Şartlar

Kurrâ arasında fem-i muhsin ehliyetini haiz olabilmek ve bu vasfı kazanabilmek için belirlenmiş yazılı, ortak bir şartname yoktur. Fakat oluşan teamül gereği hocanın ilmî donanımı ve manevî hazırlığı yönünden birtakım vasıflar aranmış ve bunlar bazı kaynaklarda özet olarak şu şekilde yer almıştır:

a) Okutmadaki asıl gayesinin Allah'ın rızasını kazanmak olması ve bu halindeki samimiyetin hissedilmesi.

b) Kur'an tilaveti ve kıraati konusunda ehliyetli ve dirayetli hocalardan telakkî ve müşâfehe etmiş ve okutmaya yetkilendirilmiş olması (İcâzet sahibi olması).

c) Tefsir, hadis ve fıkıh gibi temel İslâmî ilimlerde öğrencilerini aydınlatacak kadar donanımlı olması.

d) Nahiv-sarf yönüyle birlikte iyi düzeyde Arapça'ya vakıf olması.

e) Rasmu'l-mushaf ve dabtu'l-mushaf ilimlerine muttali olması.

f) Vakıf-ibtidâ ve ilm-i fevâsî (addü'l-ây) bilmesi.

g) Kıraatleri okutması söz konusu olduğunda manzum veya mensur olarak ilgili temel metinlerin hafızasında olması veya kaynağa hıfz derecesinde aşinalığının olması gerekir. Fakat sadece bir rivayetin öğretimi söz konusuysa, o rivayetin teorik ve pratik detaylarına vakıf olması yeterlidir.⁶²

Bazı kaynaklarda bu şartlara ilâve olarak birtakım hususiyetler daha zikredilir. Müslüman olması, âkil ve bâliğ olması, âdil olması, emanet ehli olması, fasıklık alâmetleri taşımaması, ahlâkî olgunlukta olması, ilminin güvenilirliği ve sağlamlığı konusunda endişe edilmemesi, ilminde öne çıkan

⁶¹ Musa b. Ubeydillah el-Hâkânî, *el-Kasîdetu'l-Hâkânîyye dımne mecmû' kasîdetâni fi't-tecvîd/er-risâletu'l-ûlâ*, thk. Abdulazîz Abdulfettah el-Kârî (Mısır: Dâru Mısır li et-tibâ'a, 1982), 6. Beyit.

⁶² İbnü'l-Cezerî, *Müncid*, 52-54; 'Umar, *İkrâu'l-Kur'ân*, 16-40.

ve bilinen bir şahsiyet olması, okuma ve okutma hususunda beceri ve tecrübeye sahip olması gibi hususlardır.⁶³

2.2. Müşâfehe ile Kitap Arasında Tercih Problemi

Müşâfehe ile telakkî usulünün hassasiyetle uygulandığı ilk dönemden sonra itkan ve dabt⁶⁴ hususunda zafiyet belirtileri hissedilmeye başlayınca, ilim adamları Kur'an tilaveti ve kıraatinin sadece müşâfehe ile korunamayacağını fark ettiler. Harflerin mahreç ve sıfatları, uygulanagelen bütün tecvîd konularına dair mevcut bilgi ve pratiği müdevven hale getirerek muhtelif eserler yazdılar. Yazılan bu eserler hem kendileri hem de kendilerinden sonra gelenler için vazgeçilmez bir müracaat kaynağı haline geldi. Nitekim ed-Dânî *et-Tahdîd* isimli eserinde; "Benim bu konuları yazmama zemin hazırlayan gerekçeler, günümüzdeki Kur'an okuyucuları ve mukrîlerinde tecvîd ve kıraatin hakkını vermedeki zafiyet ve gördüğüm ihmallerdir."⁶⁵ Derken, artık telakkînin kayda geçirilmesi gerektiğine vurgu yapmaktaydı.

Bir takım ihlâl ve kusurların müşâfeheye âriz olması daha o dönemlerde başlamış, günümüze kadarki süreçte de farklı boyutlarda gündeme gelmiş ve tartışılmıştır. Bu tartışmaların bir kısmı da, "Müşâfehe mi yoksa nass (yazıya geçirilmiş kurallar) mı esastır?" sorusu etrafında cereyan etmiştir.

Genel kabul şudur ki; gerek tecvîd ve gerekse kıraate müteallik bir meselenin veya bir vechin müşâfehe tarafından onayının geçerli olması, mütehasıs kıraat âlimlerince telif edilen kaynaklardaki nassın muvâfakatini de alması şartıyla mümkündür.

Saçaklızâde (ö. 1150/1737) tecvide dair yazdığı eserinde: "Bir kişinin, Kur'an tecvidini, ilgili ilmî meselelerini öğrenmeksizin bir hocadan sadece müşâfehe ederek okuyup öğrenmesi mümkündür. Fakat ilmî meselelerin öğrenimiyle birlikte müşâfeheyi sürdürmek, Kur'an tilaveti ve kıraatte esas olan müşâfehede kişiyi daha mütemekkin ve maharetli kılar. İlmî olan

⁶³ İbn Mücâhid, *Kitâbü's-seb'a*, 45-46; İbnü'l-Cezerî, *Müncid*, 3-7; Celâlüddîn Abdurrahman b. Ebî Bekr es-Süyûtî, *Tedribü'r-râvî fi şerhi takrîbi'n-Nevâvî*, thk. Mâzin b. Muhammed es-Sirsâvî (Riyad: Dâru ibn el-Cevzî, 2010), 1: 300; Dûserî, *İbrazu'l-me'ânî*, 39-40.

⁶⁴ Kıraatte *itkan*, tertîl usul ve yöntemine riayet ederek, gösterilen itina neticesinde edâdaki kalite ve maharet anlamında kullanılmaktadır. Kıraatte *dabt* ise, semâ yolu ile elde edilen bilgi ve keyfiyetin, nakledildiği şekliyle aynen muhafaza edilmesi hususundaki kabiliyet ve başarı anlamında kullanılmaktadır. (İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1: 52-53; Süyûtî, *Tehzîb ve tertîbu'l-itkan fi ulûmi'l-Kur'an* (Riyad: Dâru'l-Hicra, 1992), 85)

⁶⁵ Dânî, *et-Tahdîd*, 165.

güven artar, aktardığı bilgiye şüphe ile yaklaşılmasını engeller. Bu husus *Ri'âye*'de de vurgulanmıştır." demektedir.⁶⁶

Günümüzde gerek yurt içinde ve gerekse yurt dışında Kur'an tecvidi ve kıraati ile meşgul olan hocalarımızın çoğu maalesef sadece müşâfeheye dayanmaktadırlar. Uygulamada hissedilen bir problemle alâkalı kendilerine yöneltilen bir soruda veya genel kabule aykırı bir öğretim metoduna dair yapılan bir itirazda, genellikle kendilerini savunmak için hemen müşâfehe kalkanına sığınır ve "Biz üstadımızdan bu şekilde müşâfehe ettik." diyerek, yetersizliklerini ve hatalarını kamufle etmeye çalışırlar. Meselâ, ihfâ mertebelerine ve gunnenin yapısına bağlı olarak, ihfâ gunnesinin kalın harften önce kalın, ince harften önce ise ince yapılması hususu günümüzde Türkiye'de Kur'an eğitimiyle ilgilenen büyük çoğunlukça ya bilinmemekte ya da gündeme gelince reddedilmektedir. Hâlbuki bu konuda gerek müşâfehe gerekse yazılı kaynak mevcuttur. Tenvîn (نَـ) veya sâkin nûn (نْ)dan sonra kalın ihfâ harflerinden (ض، ط، ظ، ق) biri gelirse gunne bu durumdan etkilenir ve kalınlaşır.⁶⁷

Mekkî el-Kaysî (ö. 437/1045) *er-Ri'âye* adlı eserinde şöyle der: "Kurrâ, tecvidi bilme ve uygulama konusunda bazı özellikleriyle diğerlerinden öne çıkar. Bir kısmı tecvîd meselelerini ilgili rivayetleriyle ve her birine ait detaylara vukûfiyetle birlikte, hükümler arasında kıyas yapabilecek düzeyde bilir. İşte bu gurup itkan sahibi, mahir ilim ehlidir. Bir kısmı da vardır ki, bütün marifeti hocasından dinlediğini ve duyduğunu aktarmaktan ibarettir, taklîdî bilgidir. Bu gurup zayıf ve kifayetsizdir. Bu kesimin aktardığı bilgilere şüpheli yaklaşılması kaçınılmazdır. Meselelerin aslına vakıf olmaksızın, naklettikleri konularda gerekli tahlil ve izahı yapma becerisi olmayan bu kesim, her türlü tahrife ve "güvenli olmayan bilgi" üretmeye sebebiyet verebilirler".⁶⁸

⁶⁶ Muhammed b. Ebî Bekr el-Mar'aşî (Saçaklızâde), *Cuhdû'l-mukîll*, thk. Salim Kaddûrî el-Hamed (Ürdün: Dâru 'Ammâr, 2008), 110; Ebû Muhammed Mekkî b. Ebî Talib el-Kaysî, *er-Ri'âye li tecvîdî'l-kıraati ve tahkiki lâfzî't-tilâveh*, thk. Ahmed Hasan Ferhat (Ürdün: Dâru 'Ammâr, 1996), 89.

⁶⁷ (تَارِعًا قَال، فَلْيَنْظُرْ، قَوْمٌ ظَلَمُوا، كَلِمَةً طَيِّبَةً، لِكُلِّ ضِعْفٍ، فَأَنْصَرْنَا) gibi. (Nasr, *Nihâyetü'l-kavli'l-müfîd*, 124-125; Husarî, *Ahkâmu kıraati'l-Kur'an*, 187-189; Atıyye Kâbil Nasr, *Gâyetü'l-mürîd fî ilmi't-tecvîd*, 4. Baskı (Kahire: Dâru'l-Harameyn, 1994), 67-70; Gânim Kaddûrî el-Hamed, *Ebhâs fî ilmi't-tecvîd*, 1. Baskı (Amman: Dâr-u Ammâr, 2002), 120-123; Benli, *Hafs rivâyetiyle tecvîd*, 85. Ayrıca bk. Muhammed 'İsam Kudat, "Mustalahu'l-ihfâ ve delâlatuhû 'inde'l-kurrâ", *Mecelletu Dirâsât* 33/2 (2006): 269-291)

⁶⁸ Kaysî, *er-Ri'âye*, 89-90; Dâni, *et-Tahdîd*, 166-167.

Saçaklızâde de bu konuda benzer ifadelerle bir yorum yaparak âdetâ şöyle bir eklemede bulunur: "Edâ silsilesi uzadıkça hocaların çoğunda bazı ihlâller ve edâlarında tahrifatlar belirmeye başladı. Günümüzde, rivayet ve dirayeti bir arada toplamış, harflerin mahreç ve sıfatları konusunda ince ayrıntılara vakıf olan mahir bir hoca neredeyse kırmızı kibritten daha az bulunur hale geldi. Bu nedenle hocalarımızın edasına her yönüyle güvenmeden önce bu alandaki kaynaklarda ilgili meselelere dair neler yazıldığına bakmak gerekir. Bu hususta, bazı üstatlardan işittiğimiz ve eserlerinde de kaydetmiş oldukları şu ifade tam da bu durumu açıklar mahiyettedir: *Müşâfehe, kitaptakilere muvafakat ediyorsa doğrudur. Eğer bir muhalefet söz konusu ise, o halde kitaptaki doğrudur.*" demişlerdir.⁶⁹

Yukarıdaki nakillerden ve ifadelerden "*Öyleyse müşâfehe ehem değildir!*" Anlamı çıkarılmamalıdır. Bu şekilde bir hüküm vermeye kimse yeltenmemiştir. Bu alanda müşâfehe esastır ve esas olmaya devam edecektir. Ne var ki, müdevven bilginin aksine müşâfehe yoluyla elde edilen kazanımların, unutkanlık, yaşlılık, uyuklama, gaflet vb. nedenlerle zaman içerisinde birtakım tahrifata uğrayabildiği bir vakıadır. Bu nedenle Kur'an tilaveti ve kıraatı alanında sağlıklı ve ideal eğitim-öğretim, müşâfehe ve yazılı kaynağın bir arada götürülmesini gerektirmektedir. Özellikle son dönemde bu ihtiyaç daha da zarûrî hale gelmiştir.

3. Kur'an Tilavetinde Yöresel Tavır

3.1. Yöresel Tavır Tanımı

Tecvîd kurallarında ve tilavet kriterlerinde genel kabulün onayladığı yaygın ve evrensel uygulamanın dışına çıkarak, harflerin mahreç ve sıfatlarında, telaffuz fonetiği ve diksiyonunda yerel dile veya lehçeye ait izler barındıran tilavetler, "*tilavette yöresel tavır*" olarak yorumlanmaktadır. Meselâ, Arapça'da "ü" sesi olmadığı halde Türklerin çoğunun ince hafleri damme ile okurken "ü" sesiyle okumaları böyledir.

3.2. Yöresel Tavır Tezahürleri

Bir Kur'an okuyucusunun tilaveti yöresel tavır unsurları ihtiva ediyor ve hatta coğrafî aidiyetini belli ediyorsa o okuyuş yöresel okuyuş olarak kabul edilmektedir. Pek çoğumuz bu tarz okuyuşlar dinlemişizdir. Yöresel tavır tezahürleri sadece bizim ülkemizde veya Arap olmayan toplumlarda yaygın olan bir problem değildir. Arapçayı kullanan toplumlarda da yerel lehçelerin varlığı söz konusu olduğuna göre, "tilavette yöresel tavır sorunu" ortak bir sorun olarak tanımlanabilir. Bir tilavette yöresel tavır, birtakım

⁶⁹ Saçaklızâde, *Beyânu cuhdi'l-mukill*, thk. Ebû 'Asım Hasan b. Abbas b. Kutb (S. Arabistan: Mektebetü el-mehabbe, 2004), 18.

tezahürlerle kendini belli eder. Kanaatimizce, bu tezahürler yukarıda zikredilen kriterler ışığında şu şekilde sıralanabilir:

a. Harf mahreçlerinde sapmalar vardır ve olması gerekenin dışında farklı bir mahrecin sesi hissedilir. Meselâ (ج) ve (چ) harflerini Türkçede olduğu gibi dil ucundan telaffuz etmek gibi.

Okuyucu da telaffuz becerisi yeterli düzeyde olsa dahi, belki bazen makam tercihleri ve geçişlerine yoğunlaşma ve hatta manaya odaklanma gibi durumlar, telaffuzda birtakım kaymalara ve yöresel ağız alışkanlığının fesahatin yerini almasına sebep olabilir. Örneğin İran coğrafyasında kâriilerin genellikle (ج) vb. harflerin ince okunması gereken yerlerde (أ) gibi sesi kalına doğru yöneltmeleri gibi.

b. Mahreçlerde tekellüf ve gayr-i fitrîlik vardır.

Bazen de okuyucunun bütün dikkatini ve gayretini sadece mahreçler ve kurallar üzerine yoğunlaştırması onu, mana üzerine konsantre olmaktan ve tedebbürden alıkoyabilir. Bu durum da, tilavette önemli bir rûknün ihmaline sebebiyet verebilir.

c. Harflerin sıfatlarını hissetmek zorlaşır veya tekellüften dolayı kulağı rahatsız eder. Örneğin harekeli (ح) harfinde *Hems* sıfatını belirginleştirmek için (س) sesi karıştırarak tekellüfe girmek gibi.

d. Arapça dilinin fonetiğine uymayan birtakım yöresel sesler okuyuşa karışır. Örneğin (و) harfini Türkçedeki (v) harfi gibi çıkarmak veya (ض) harfini (z) sesine benzetmek bizim toplumumuzda yaygın bir yöresel tavır sorunu olarak görülürken, Faslıların (ج) harfini (j) sesiyle telaffuz etme alışkanlıkları da bizim dışımızdaki bir coğrafyada mevcut yöresel tavır sorunu olarak gösterilebilir.

e. Ağız Arapça diksiyonuna yatkınlaşmamıştır. Gerek telaffuzda olması gereken letafet ve akıcılık ve gerekse genel manada eda karakteri Arap lahninden uzaktır.

f. Okuyuş sürati meşru mertebelerin dışına çıkmış ve tilavet örfüne muhalif bir seyir takip etmiştir. Bu durumda telaffuz edilen harfleri ve kelimeleri temyiz etmek, manayı mutâlaa ederek tedebbür ve tezekkür etmeyi zorlaştıracaktır. Bu tür okuyuşlar "*Hezrame*" (هَزْرَمَة) adıyla nitelenir. Aynı zamanda "*Tahlîl*" (تَحْلِيل) da denilen bu mertebe *Hadr* mertebesinin ifratlı hali olarak kabul edilir. Bu tarz okuyuşlarda harfler mahrecinden kayar ve

sıfatlarını kaybederler. Hemze-i katı'lar, hemze-i vasl şekline girer, heceler karma karışık olur. Bu evsafa bir okuyuşun haram olduğu ifade edilir.⁷⁰

g. Yöresel tilaveti dinleyen kesim yöresel ile sınırlı kalırken, sahih tilavet kriterlerine uygun bir kıraat ise evrensel bir dinleyici kitlesine ulaşabilir.

3.3. Yöresel Tavrın Oluşmasına Etki Eden Amiller

Tilavette yöresel tavır olarak yorumlanabilecek okuyuşların ortaya çıkması, bu duruma herhangi bir tepki gösterilmemesi, yaygınlaşması ve hatta destek bulmasının birçok nedeni olabilir. Bu vâkıanın toplumların tarihi ve kültürel yapıları ile doğrudan alâkası olduğundan, farklı coğrafyalarda farklı âmiller görülebilir. Bize göre, başlıca âmiller şunlar olabilir:

a. Arapçadaki bazı harf mahreçlerinin Arap olmayan toplumların dil ve lehçelerinde yer almaması.

b. Müşâfehe ve icâzet disiplininde oluşan zâfiyet.

c. Yazılı kaynaklardan yararlan(a)mama.

d. Kaynaklardaki nassı farklı yorumlama ve içtihat.

e. Taassup.

f. İdarî otoritenin takip ve kontrol zâfiyeti veya onayı ve himayesi.

Yukarıda sıralanan âmilleri kısaca açıklamak gerekirse;

a. Arapçadaki Bazı Mahreçlerin Arap Olmayan Toplumların Dil ve Lehçelerinde Yer Almaması

Boğaz mahrecini hiç kullanmayan veya kısmen kullanan toplumlarda bu mahreçten çıkan (ح) ve (ع) gibi harflerin öğrenimine dair çekilen sıkıntıları tahmin etmek zor değildir. Hatta bu sıkıntılar birçoğumuzun hafızasında iz bırakmış da olabilir.

Arapçanın dışında hiçbir dilde bulunmadığı söylenen dad (ض) harfi mahrecinin birçok okuyucunun hâlâ sorunu olmaya devam ettiğini biliyoruz. Keza bir Arap ülkesinde yöresel lehçede yetişmiş, fasih Arapça ile hiç teması olmamış bir köy çocuğunun Kur'an öğrenimine başladığında durumu Arap olmayan bir çocuktan çok da farklı değildir. Her ikisi de çok çalışmakla ve devamlı mübarese ile belli bir düzey kazanabilirler. Ne var ki, Arap olmayanlar için bu çaba ve gayretin daha yoğun olarak yaşanması gerektiği de yadsınamaz bir gerçektir.

⁷⁰ Mehmed Zihni Efendi, *el-Kavlû's-sedîd fî ilm'it-tecvîd* (İstanbul: y.y., 1328), 27; Ahmet Madazlı, *Tecvîd İlmi* (Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları, No: 70, Kayseri 1994), 5; Benli, *Hafs rivâyetiyle tecvîd*, 49.

Bir öğretici olarak İbnü'l-Cezerî gezdiği yabancı diyarlarda bu sorunu bizzat soluklamış ve yoğun çalışma ve mümarese ile bu işin üstesinden gelinebileceğine şu meşhur ifadesi ile işaret etmiştir:

وَلَيْسَ بَيْنَهُ وَبَيْنَ تَرْكِهِ إِلَّا رِثَاصَةٌ أَمْرِي بِفَكِّهِ

"Kur'an tilavetinde doğru telaffuza ulaşabilmenin ve maharetin tek şartı, devamlı ağız antremanı yaparak, çok tekrar ve yoğunlaşmadır."⁷¹ (Ancak bu şekilde okuyuşta istenilen kıvam, rahatlık ve akıcılık sağlanabilir).

b. Müşâfehe ve İcâzet Disiplininde Oluşan Zâfiyet

Müşâfehe usulünün hassasiyetle uygulandığı ilk dönemden sonra, kazanımların sıhhat ve muhafazası hususunda zâfiyet belirtilerinin hissedilmeye başladığını, ilim adamlarının Kur'an tilaveti ve kıraatinin sadece müşâfehe ile korunamayacağını farketmeleri üzerine tedvin çalışmalarını başlattıklarını biliyoruz. Bir takım ihlâl ve kusurların müşâfeheye âriz olması öncekilerin de dile getirdiği bir problem olduğuna göre, son dönemlerin ve özellikle günümüzdeki müşâfehenin ne derece sıkıntılara maruz olduğunu ve buna paralel olarak daha çok hassasiyet, sorgulama ve tedbir alma ihtiyacı olduğunu kabul etmemiz gerekir.

Günümüzdeki öğretim geleneğinde, örneğin herhangi bir rivayeti veya kıraatleri okumaya aday öğrenciden genellikle hafızlıktan başka bir ön donanım talep edilmemektedir. Kaldı ki, zaten az olan talep sebebiyle adaylardan istenen hafızlığın kalitesi de çoğu kez sorgulanmamaktadır. Bunun yanında, olmayan veya çok yetersiz Arapça bilgisini, temel İslami ilimlerdeki eksikliği vb. gibi sorunları da düşünürsek, elde edilecek müşâfehenin ne kadar zayıf ve güven vermeden uzak bir zemine oturtulduğunu görmek zor olmayacaktır. Bütün bu olumsuzlukların yanına, derslere çeşitli gerekçelerle uzun aralar verme, doğrudan hoca yerine kalfalara ders takrîr etme, bizzat öğrencinin kendi çabasıyla hazırlaması gereken dersi önceki dönemlerden temin edilmiş hazır veya kopya nüshalardan arz etme vb. gibi tavizkâr tutumlar da eklenirse, elde edilen müşâfehenin (!) o kişiye ne derece güvenilir ve sağlıklı bir ehliyet kazandıracağı mutlaka tartışılmalıdır.

Kıraat eğitim ve öğretimindeki müşâfehe sorunlarımız, Kur'an öğretimi ve Hafs rivayetinde hatimle icazet programı bağlamında da benzer şekilde yaşanmaktadır. Öğrencinin ileride yaşayacağı eğitim problemlerinin en temel sebebi sağlıklı ve uzun soluklu bir "harf eğitimi" programına tabi tutulmamasıdır.

⁷¹ İbnü'l-Cezerî, *el-Mukaddime*, Bâbu't-tecvîd, 4.

c. Yazılı Kaynaklardan Yararlan(a)mama

Tecvîd ve kıraat alanında tedvin döneminden günümüze kadar birçok eser telif edilmiş olmakla birlikte bazıları vardır ki, hâlâ temel eser olma özelliklerini muhafaza etmektedirler. İbn Mücâhid (ö. 324/935), Mekkî b. Ebî Tâlib el-Kaysî, ed-Dânî, İmam eş-Şâtıbî (ö. 590/1193), İbnü'l-Cezerî gibi âlimler bu eserleri ortaya koyan isimler olarak sadece ilk hatıra gelenlerdir. Bu alanda yazılan eserlerin tamamına yakını Arapça ve bunların önemli bir kısmı da manzum eserlerdir.

Genelde bütün Müslüman ülkelerde özellikle de ülkemizde başta Arapça olmak üzere gittikçe zayıflayan temel İslami ilimler eğitim ve öğretimi, bu kaynaklardan arzulanan seviyede istifadeyi yetersiz kılmaktadır. Ülkemizde bir dönem Arapça tedrisinin tamamen devre dışı kaldığını ve sekteye uğradığını da varsayarsak, bizim açımızdan durumun daha da vahim olduğu görülecektir. Bu ve benzer gerekçelerle kaynaklardan yararlanamama sıkıntısı, yetişmiş ehil hoca azlığı gibi olumsuzluklar, eğitim ve öğretimde daha basit ve müsamahalı müfredatların devreye konulmasına zemin hazırlamıştır. Bu müfredatların önemli bir kısmı Arapçadan tercüme edilerek hazırlanmış veya doğrudan Osmanlıca veya Türkçe olarak yazılmış küçük hacimli risâleler şeklinde olmuştur. Yeni nesil öğrenciler ve hatta hocalar genellikle bu çalışmalara yönelmektedirler.

Tecvîd ilmi eğitim ve öğretiminde temel metinlerden kabul edilen İbnü'l-Cezerî'nin *Mukaddimesi* yakın döneme kadar bizim temel Kur'an öğretimi geleneğimizde önemli bir yer tutarken, şimdilerde İlahiyat Fakülteleri müfredatında dahi yer al(a)maması düşündürücüdür.

d. Kaynaklardaki Nassı Farklı Yorumlama ve İçtihat

Harf telaffuzlarında yaşanan problemlerin başında örneğin (ض) harfi mahreci ile alakalı çelişkili öğretim yöntemleri gelmektedir. Bunun neticesinde fonetiği birbirinden farklı birçok telaffuz, ilgili harfin doğru telaffuzu olduğu iddiasıyla karşımıza çıkmaktadır. Arap öğrencilerin de bu konuda çok masum olduğunu maalesef söylemek mümkün değildir. Genellikle telaffuzunun doğruluğunu ilgili bir kaynakla temellendirmeye çalışanlar *mukaddimenin* "*mehâric-i hurûf*" bâbındaki beyitleri okuyarak kendilerini savunurlar. Yani kaynak ortak olduğu halde ortada farklı (ض) telaffuzlarının varlığı da bir realitedir.

Müşâfahede muhtemel kaymalar söz konusu olabileceği gibi, ilgili nasları farklı yorumlama ve içtihat da söz konusu farklılıkların diğer

sebepleri olarak kaynaklarda yerini almıştır. Nitekim (ض) harfinin mahreci ile alâkalı birçok risalenin kaleme alındığı bilinmektedir.⁷²

İklâb ve ihfâ-i şefevî uygulamalarındaki farklı tutum sahipleri de genellikle müşterek bir kaynağın⁷³ konuyla ilgili yerlerine işaret ederler. Bunlar ve diğer verilebilecek örnekler⁷⁴, kaynaklardaki nassın farklı yorumlanabildiğini göstermektedir.

Özellikle taklit ve taassubun baskın olduğu kültürlerde yörenin ileri gelen hocaları hangi uygulamayı tercih etmişlerse, etki alanlarındaki ahalinin de hiçbir sorgulama yap(a)madan aynı uygulamayı takip ettikleri görülür. Tabîi olarak da belli bir dönem sonra bu tür tercihler o yöreyle özdeşleşir ve *yöresel bir tercih* olarak tezahür eder.

Büyük kıraat âlimi Şeyh 'Âmir es-Seyyid Osman (ö. 1988), Kur'an okumaya meraklı bugünkü yeni neslin de isimlerine aşina olduğu birçok meşhur Mısırlı hafızın hocası konumundaydı. Ona talebelik yapmış isimler arasında Mahmud Halîl el-Husarî (ö. 1980), Mustafa İsmail (ö. 1978), Kâmil Yusuf Behîmî (ö. 1969), Abdülbâsî Abdüssamed (ö. 1988) gibi meşhur isimler vardı. Kendisi 1980 yılında Mısır kurrâsının reisliğine tayin edildikten sonra, uzun bir dönem Mısır Radyosunda hatim okuyacak kurrâyı belirlemiş ve kayıtlarının yayınına onay verecek olan komisyonun başında da görev yapmıştı.⁷⁵

Şeyh 'Âmir Osman günün birinde, ihfâ-i şefevî ve iklâbta dudakların kapanmasına karşı olduğu iddiasıyla dikkatleri üzerine çekti. Ona göre, nasıl ki nûn ihfâsında dil mahrece değdirilmiyorsa, ihfâ-i şefevî ve iklâbta da mîmin gizlenebilmesi için dudaklar biri birine değdirilmemeliydi. Böyle bir kıyastan yola çıkarak kendine göre bir içtihat yaptı ve bu iki kuralın uygulamasında o döneme göre yeni bir tavır başlattı. Kendisinin ilmî mevkîi ve saygınlığı bu yeni uygulamanın yayılmasını sağladı. Bir kısmı da talebesi

⁷² Ebû Amr ed-Dânî'nin, *el-Fark beyne'd-dad ve'z-za fi kitâbillahi Azze ve Celle*, Ebû Hayyân el-Endelûsî'nin, *el-İrtidâ fi'l-fark beyne'd-dâd ve'z-zâ*, Saçaklızâde'nin *Risâletü'd-dâd* ve Ali b. Süleyman el-Mansûrî'nin *Raddu'l-ilhâd fi'n-nutki bi'd-dâd* isimli eserleri örnek olarak gösterilebilir. Ülkemizde de bu konuda bazı akademik çalışmalar göze çarpmaktadır. [Bk. Cemil Küçük, *Kıraat İlminde Dâd Harfi* (Doktora Tezi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, 2015), 1-258; Remzi Ateşyürek, "Dâd Harfinin Okunuş Özelliği, M. Mer'âşî (Saçaklızâde)'nin Hayatı ve Eserleri", *OMÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi* 20-21 (2005): 237-252]

⁷³ İbnü'l-Cezerî'nin *Mukaddimesi* gibi.

⁷⁴ İklâb ve ihfâ-i şefevînin eğitim-öğretimdeki güncel uygulamalarında farklı coğrafyalarda görülen üç farklı tavrın oluşu bu örneklerden biri olarak ifade edilebilir. Bu konuyla ilgili detay az ileride verilecektir.

⁷⁵ Mersafî, *Hidâyetü'l-kârî*, 755-758.

olan ve Mısır Radyosunda Kur'an okumak isteyen herkes ihfâ-i şefevî ve iklâbta 'Âmir Osman'ın istediği gibi yapmak zorunda kalıyordu. Artık Husarî, Mustafa İsmail, Kâmil Yusuf Behîmî, Abdülbâsıt gibi meşhur kurrâ ve daha birçokları bu yeni uygulamayı icra ediyorlar ve onları dinleyen milyonlar da buna tanık oluyor ve alışıyorlardı.⁷⁶

Bugün ihfâ-i şefevî ve iklâbta dudaklarını açık bırakarak okuyan özellikle Arap bir okuyucuya "neden bu şekilde okuyorsun?" diye sorduğunuzda, muhtemelen "*Ben hocamdan bu şekilde okudum!*" diyecektir. Yani, bir dönem telakkîde olmayan bir uygulama (belli bir coğrafyada da olsa) artık yaygınlaşmış ve sonraki telakkîye girmiş oluyordu. Bu örnek, içtihadî bir müdâhale ile müşâfehenin etkilenebileceğini bize göstermektedir.

e. Taassup

Farklı yorumlanan bir nass veya yapılan bir içtihatla genel kabul ve uygulamadan farklı olarak ortaya çıkan bir yaklaşım, o yörede, ülkede veya bazen daha geniş bir coğrafyada taassup gibi reflekslerle sahiplenilmekte, himaye görmekte ve zamanla ekol haline gelerek herhangi bir sorgulamaya tâbi tutulmadan uzun dönemler sürdürülebilmektedir. Uygulandığı yöre ile özdeşleşen bu yöresel tavırlar, genellikle ilmî bir savunulurluğu olmamasına rağmen birçok yerde kültürel bir değer olarak kabul edilir ve koruma altına alınırlar. Tilavette yörenin sahiplendiği bu tavır, bölgede yaygınlık kazanan bir tecvîd uygulaması olabileceği gibi, edâya hâkim olan yöresel bir fonetik kültür de olabilir. İhfâ-i şefevî ve iklâb uygulamasında farklı bir içtihadî yaklaşımla ortaya çıkan ve yukarıda zikri geçen tavrın, zamanla başta Mısır ve Mısır'ın kültürel etkisinde olan Körfez ülkelerinde yaygınlaşması buna örnek olarak gösterilebilir.

f. İdarî Otoritenin Takip ve Kontrol Zâfiyeti veya Onayı ve Himayesi

Tilavette yöresel tavırların sürdürülmesi ve revaçta olması idari mekanizmanın himayesi ile daha da kolaylaşmıştır. Bu himaye genellikle dinî işleri idare eden kurumlar, vakıflar veya kültür işlerinden sorumlu bakanlıklar tarafından yapılmaktadır. Resmî yaklaşım, Kur'an tilavetinde kendilerine ait bir tavrın, mümeyyiz bir edanın oluşunu "kültürel değerleri koruma" adına savunurken belki taassubî bir yaklaşımla da değerli buluyor, Kur'an tilavetinin asaletini ve orijinalliğini koruma adına bu durumu bir sorun olarak algılayamıyor olabilir. Muhtemel ki, Kur'an ve kıraat ekseninde bir araya gelinen ilmî ve akademik ortamlarda, bu tarz sorunlara dair

⁷⁶ Yahya Abdurrazzak el-Gavsânî, 'İlmü't-tecvîd ahkâm nazariyye ve mülâhazat tatbîkiyye/el-müsteva's-sânî (Cidde: el-Gavsânî li ed-dirâsâti el-Kur'aniyye, 2001), 164 vd.

yapılan uyarı ve çözüm önerilerinin sürekli bir dirençle karşılaşması⁷⁷ bu yüzdendir. Zaman zaman çözüm arayışı ve gayreti içinde oldukları görüntüsü bazen umutlandırmakla birlikte, maalesef bu görüntü Kur'an eğitim-öğretimi adına yeterli veya tatmin edici bir icraata dönüş(e)memiştir.

İran, Malezya ve Bangladeş gibi Arap olmayan bazı ülkelerde Kur'an tilaveti ve eğitim-öğretimi hususundaki yaklaşımın değişmesi neticesinde, son dönemlerde uluslararası platformlarda elde ettikleri başarıların ve global boyutta dinleyici kitlelerinin arttığı gözlemlenmektedir. Ülkemizde ise hâlâ işin bizcesi (!) yaklaşımında olanların, yöresel görünümdeki tilavetimizin sadece ülkemiz sınırlarında dinlenmesinden rahatsız olmadıkları anlaşılmaktadır.

3.4. Uluslararası Platformlarda Yöresel Tavra Yaklaşım

Yöresel tavrı mensupları, güzel Kur'an-ı Kerim okuma ve hafızlık yarışmaları, jüri görevlendirmeleri vb. münasebetlerle zaman zaman uluslararası platformlarda performanslarıyla ilgili sınav verirler. Bu platformlarda gözlemlenen sorunlar ilgili alanlara göre şu şekilde özetlenebilir:

3.4.1. Güzel Kur'an Okuma Yarışmalarında Yöresel Tavrı Sorunları

Sahih tilavet kriterlerine uymayan yöresel bir tavrın, güzel Kur'an okuma adına çıktığı uluslararası seviyeli ve objektif bir platformda başarılı olması ve önlerde bir dereceye girmesi zordur. Gerçi, bu kulvarda uluslararası bir yarışmanın da ancak birkaç ülkede yapılabildiğini söyleyebiliriz. Bu alandaki gerçek başarılar, ciddi bir organizasyon, objektif bir jüri ve yoğun katılımın olduğu yarışmalarda elde edilen başarılardır. Çıtası yüksek organizasyonlarda görev verilen seçkin jüri, okuyucunun sahîh tilavet kriterlerine uyup uymadığını denetlerken özellikle telaffuzda yöresel tavrı ses ve makam becerisinden bağımsız olarak ayıklamaya çalışır.

"Elde edilen birtakım başarılar (!) da var, bunlar görmezden gelinebilir mi?"

Denilirse; bazı uluslararası yarışmalarda organizasyonlar ve onların görevlendirdikleri jürilerin maalesef her zaman objektif kararlar ver(e)mediklerine şahit oluruz. Siyasî mülâhazalar da dâhil olmak üzere birtakım müdahalelere maruz kaldıkları bilinen bir durumdur. Böyle bir realite mevcut iken, derece alınan yarışmalar, eksiklerimiz ve kusurlarımızı giderme yönünde atılacak adımlara perde olmamalıdır. Gerek yarışmacı ve

⁷⁷ Diyanet İşleri Başkanlığı'nın yakın döneme kadar izlediği tutumun bu yönde olduğu bilinmektedir. Bununla birlikte son dönemde bu tutumda kısmen bir yumuşama görüldüğünü söylemek de mümkündür.

gerekse onu yetiştiren veya gönderen kurum sıkıntılarının ve eksikliklerin farkında olmalıdır. Kanaatimizce, derece alan yarışmacılarımızın dünya genelinde merakla ve takdirle izlenmeleri, dinlenmeleri ve hatta uluslararası boyutta bir takipçi kitlesine sahip olmaları halinde, ancak o zaman gerçek bir başarıdan bahsedilebilir ve hepimizin övüncünü haklı kılabilir.

3.4.2. Hafızlık Yarışmalarında Yöresel Tavrı Sorunları

Güzel Kur'an okuma yarışmalarında olduğu gibi hafızlık yarışmalarını da kategorize etmek mümkündür. Geleneksel hale gelmiş uluslararası yarışmalar arasında organizasyon başarısı ve kalitesi, yarışmacı seviyesi ve katılım yoğunluğu bakımından şüphesiz başta Dubai, ikinci sırada ise Mekke'deki yarışma örnek gösterilebilir. Özellikle Dubai'deki yarışmada birinci gelebilmek gerçekten ciddi bir başarının kanıtıdır. Ülkemizin bu organizasyonda şimdiye dek aldığı en büyük başarı altıncı dönemde alınan bir ikincilikten ibarettir.

Ulusal düzeyde yapılan hafızlık yarışmalarında başarıyı belirleyen ve derece getiren en önemli kriter, hıfzın kuvvetli olmasıdır. Uluslararası hafızlık yarışmalarında ise, hıfzın kuvveti yanında daha başka kriterler de aranmaktadır. Sûre tertibini bilmek, başından okunması istenen sûrenin ilk âyetinden başlayabilmek, tekrarlaması gerektiğinde jüri hatırlatmadan âyetin başına dönebilmek, vakıf yerlerinde veya âyet sonlarında kendisinden talep edildiğinde sıhhatli vasıl yapabilmek vb. gibi durumlar sıklıkla vuku bulan ve yarışmacıdan istenen hususların başında gelmektedir.

Ülkemizdeki yaygın hafızlık sisteminde bu kapsamlı beceriler maalesef kazandırılmamaktadır. Özel program uygulayarak veya kişisel gayretleriyle kendini geliştirebilen az sayıda hafızımızı saymazsak, Kur'an kurslarımızdaki hafızlık programları bu hususta yetersiz kalmaktadır. Uluslararası hafızlık yarışmalarında adaylarımız hıfzları kuvvetli olsa bile, gerek mahreç ve tecvîd uygulamalarında ve gerekse örnek verdiğimiz beceri ve donanım eksikliklerinden dolayı arzu edilen başarıyı gösterememektedirler. Yarışmacı adayımızdaki bu eksikliklere ilaveten yöresel tavrının da dinleyen heyette kabul görmemesi, yarışmanın ilk anlarında gelen müdahalelerle neticelenmekte, akabinde adayda ciddi bir moral çöküntüsü ve performans kaybı meydana getirmektedir. Bu noktada benzer mülahazaları paylaşan jüri üyesi bir akademisyen, konu ile ilgili ele aldığı makalesinde tecrübesini şöyle aktarmaktadır:

"Halkımız tarafından Kur'an'ın gerek yüzünden okunmasının gerekse hıfzının Türkiye'deki ilgili hemen her yarışma öncesi ya da sonrasında *Arap gibi Kur'an okuyanların puanlarının kırılacağına* dair yargılarla bizzat

karşılaşmaktayım. Burada Arapça bir metni Arap gibi okumanın övgü değil yergi vesilesi olarak görülebildiğine özellikle dikkat çekmek istiyorum!

Halkımız tarafından Kur'an'ın gerek yüzünden okunmasının gerekse hıfzının çok önemsendiği ve Diyanet İşleri Başkanlığının bütün gücüyle ihtiyacı karşılamaya çalıştığı gözlenmektedir. Ancak, belki de bütün dünyada bu konuda en fazla emek harcayan ülkeler arasında yer almamıza rağmen, çalışmaların yöresel Türk okuyuşu esas alınarak yürütülmesi, bütün bu emeklerin Türkiye dışında takdir görmesini engellemektedir. Hatta söz konusu uluslararası yarışmada kasten yöresel bir okuyuşu tercih ettiğimizden habersiz olan insanların *Türklerin ağız ve boğaz yapılarının Kur'an okumaya elverişli olmadığı* yönündeki değerlendirmelerine üzülererek tanıklık ettim."⁷⁸

Uluslararası hafızlık yarışmalarında bize özgü yöresel hafızlık sistemimizin bir diğer dezavantajı da şu şekilde hissedilmektedir:

Mekke'de düzenlenen uluslararası Melik Abdülaziz Kur'an-ı Kerim Yarışması farklı kategorilerde yarışmacı kabul etmektedir. Bu kategorilerden bazıları da beş cüz, on cüz ve yirmi cüz ezberleridir. Fakat ne gariptir ki, bu kategorilere genellikle ülkemizden katılım olmamaktadır. Arada bir gönderilen aday da genellikle tam hafız olanlardan seçilmektedir. Nedeni ise daha gariptir. Çünkü en alt kategori olan beş cüzü dahi sıralı şekilde ve bir bütün olarak sunabilmesi için adayımızın (bizde uygulan yöresel sistem nedeniyle) tam hafız olması gerekmektedir. Hâlbuki, bizde de sıralı ezber sistemi en azından bazı pilot kurslarda denenmiş olsa, bu kategorilerde yarışacak aday sıkıntımız ortadan kalkacaktır. Ayrıca bu sistemle, hafızlığın tamamına cesareti ve imkânı olmayan adaylar cesaretlendirilmiş ve kendilerine fırsat verilmiş olacaktır.

Sıralı ezberi öngören tam hafızlık, yarım hafızlık, çeyrek hafızlık ve cüz programları, belli bir ezber kazanımı elde etmek isteyen ve aynı zamanda okula devam etme durumunda olan öğrenciler için de cazip olup, özellikle batı ülkelerinde yaşayan Arap topluluklarının Kur'an eğitim ve öğretiminde yaygın olarak uyguladıkları bir yöntemdir.

3.4.3. Jüri Görevlendirmelerinde Yöresel Tavrı Sorunları

Uluslararası ölçekte yapılan Kur'an-ı Kerim yarışmalarında organizasyonu yapan kurumun imkânları ve prensiplerine bağlı olarak jüri görevlendirmelerinde sayı ve coğrafi dağılım farklılık gösterir. Genellikle ev sahibi ülkeden en az bir jüri bulunur.

⁷⁸ M. Akif Koç, "Kur'an Kıraatinde Türklere Özgü Mahalli Okuyuş Sorunu", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 51/2 (2010), 88-89.

Jüriyi oluşturan heyet arasında ilmî düzey, eda tekniği, ses, tecrübe ve ülke dışında da saygınlığının olması gibi hususlarda farklılıklar olması gayet normaldir.

Yarışma organizasyonu, jüri heyetine başkanlık yapacak veya adaylara soruları sorma görevini üstlenecek olan üyenin sahih tilavet kriterlerini temsil eden örnek bir okuyuşa sahip olmasını tercih eder. Bu görevin verileceği üye yarışma öncesinde belirlenmemişse, fiilî görevin başladığı ilk oturumda organizasyon heyeti ve jüri üyeleri kendi aralarında bu görevi yürütmesi uygun olanları belirler ve diğerlerine sadece değerlendirme görevi verilir.

Yöresel tavrın tesirinden ve izlerinden henüz sıyrılamamış, harf telaffuzlarında ve tecvîd uygulamalarında sahih tilavet normlarıyla ve yaygın uygulamalarla örtüşmeyen ve Arapça fonetiğine yatkınlık sorunu barındıran bir jüri okuyuşunun yarışmacıların motivasyonunu menfi yönde etkileyeceği ve organizasyonun başarısını gölgeleyeceği kaçınılmazdır. Bu nedenle jüri üyeleri arasındaki farklılıklar, genellikle en iyi ve en kaliteli olan lehine olacak şekilde bir tercihle sonuçlanarak, yöresel tavrı olanlara daha pasif bir görev verilmesiyle neticelenmiş olacaktır.

Sonuç

Harflerin mahreç ve sıfatlarında, lafızların edâsında tabiîliğin ve fonetik orijinalliğinin hak ettiği keyfiyetle yansıtıldığı, tecvîd kurallarında titizliğin, vakıf ve ibtidâda bilinçliliğin hissedildiği tilavetler *sahih tilavet* olarak nitelenir.

Sahih tilavetlerde, okunan âyetlerin manasını anlamaya, tedebbür ve tefekküre yönelmeye, lafzın güzelliğinden, belâgatından ve eşsizliğinden zevk almaya ve imanî duyguları harekete geçirmeye sevkedecek tetikleyici bir his barındırması da bu özelliklere eklenebilir.

Bir tilavetin sahih olarak addedilmesi ve kabul görmesi için, temel ve tamamlayıcı unsurlar olarak ifade edebileceğimiz birtakım kriterleri barındırması gerekmektedir. Mahreç ve sıfatlara riayet, vakıf ve ibtidâyâ vukûfiyet, okumada olası hata ve kusurların bertaraf edilmesi ve tecvîd kurallarındaki maharet gibi kriterler, temel kriterler olarak addedilirken, telaffuzda Arap lahnine uyum ve tabiîlik, okuyuş seyrinde teennî ve mîzan, okuyuşun huşû ve tedebbüre sevketmesi ve sesin sanatlı kullanımına gösterilen özen gibi unsurlar tamamlayıcı kriterler olarak öngörülmektedir.

Yöresel tilavet, yerel dilin veya lehçenin fonetik baskısından ve diksiyon alışkanlığından kurtulamayan ve genellikle okuyucunun coğrafi âidiyeti hakkında ipuçları veren tilavetlerdir.

Yöresel tavrı emareleri taşıyan bir tilavetin oluşmasına etki eden amiller arasında Arapçadaki bazı harf mahreçlerinin özellikle Arap olmayan bazı toplumların dil ve lehçelerinde kullanılmaması, müşâfehe ve icazet disiplini içinde oluşan zâfiyet, yazılı kaynaklardan yararlan(a)mama, kaynaklardaki nassı farklı yorumlama ve içtihat, taassup ve idari otoritenin takip ve kontrol zâfiyeti veya onayı ve himayesi gibi etkenler sayılabilir.

Kur'an tilaveti ve kıraati alanında sağlıklı ve ideal bir eğitim-öğretim, müşâfehe ve yazılı kaynağın bir arada götürülmesini gerektirmektedir. Özellikle son dönemde ve günümüzde bu ihtiyaç daha da zarûrî hale gelmiştir.

Ülkemizde Kur'an eğitim ve öğretiminde belli bir dönem baskısı hissedilen ve ısrarla öğrencilerin yönlendirildiği tavrı bize özgü (!) yöresel tavrı olmuştur. Sahih tilavet kriterleri ve yaygın uygulamalar bağlamında altı doldurulamayan bu taassubî yaklaşım belki de salt Arap tavrı karşıtlığı ile yapıliyordu. Şimdilerde daha esnek bir görüntü veren bu yaklaşım, kanaatimizce bizi öteden beri kendi içimize hapsetmiş, uluslararası norm ve başarılarından uzak tutmuştur.

İletişim imkânlarının geliştiği son dönemde artık her yaş grubundan öğrenciler hocalarından dinledikleri tilaveti internet ortamında ulusal ve uluslararası düzeyde diğer hocalarla ve okuyucularla karşılaştırabiliyor ve farkında olduğu problemlere, farklı tecvîd uygulamalarına ve hatta detaylara cevap arıyor. Bu süreç, onun okuyuşuna belki fitrî bir temayül ve tercihle hocasının tarzından bağımsız, farklı bir karakter kazandırabiliyor.

Sahih tilavet kriterlerine uygun, tekellüfsüz ve tabii bir okuyuşu dinleyen birçok kişi dinlediği tilaveti belki teknik bir kritiğe tabi tutamayabilir, fakat kulağına gelen sesin fitrî temayülünde karşılık bulması ile dinlediğinden manevi bir haz alır, aslî ve güzel olanı tercihte yanılmaz.

Son yıllarda Kur'an eğitim ve öğretiminde de işte bu temayülün rolünü oynadığını ve bir kısım öğrencilerin aksi telkinlerine rağmen, gençlerin fitrî ve evrensel olandan yana tercihlerini kullandıklarını görüyoruz. Kur'an'a yakışan doğru tilavetin mecrasını bulması ve tilavetlerimizin Müslüman coğrafyada kitlelere ulaşması her Kur'an ehlinin ortak temennisi olsa gerektir.

Kaynakça

- Abdulvâhid, Seyyid Ahmed. "Kur'an-ı Kerim'de Okuma (Kıraat) Lafızları".
Çev. Ali Akpınar. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2 (1998): 199-235.

- Akdemir, Mustafa Atilla. "Kur'an Ezberinde Kalite İhtiyacı ve Donanımlı Hafızlık". *Usul Dergisi* 13 (İstanbul 2010): 21-40.
- Akdemir, Mustafa Atilla. *Kıraat İlmi Eğitim ve Öğretim Metotları*. İstanbul: M. Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2015.
- Ateşyürek, Remzi. "Dâd Harfinin Okunuş Özelliği, M. Mer'âşî (Saçaklızâde)'nin Hayatı ve Eserleri", *OMÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi* 20-21 (2005): 237-252.
- Baklî, Süleyman b. İsa. *et-Tilâvetü's-sahîha*. Cezayir: el-Matba'atü'l-'Arabiyye, 1999.
- Benli, Abdulah. *Hafs Rivâyetiyle Âsım Kıraatinin Tecvîd Kuralları*. Kayseri: Kimlik Yayınları, 2015.
- Bisse, Mahmud Ali. *Fethu'l-Mecîd şerhu kitâbi'l-'amîd fî 'ilmi't-tecvîd*. Thk. Muhammed es-Sadık Kamhâvî. Kâhire: el-Mektebetü'l-Ezheriyye li't-türâs, 1992.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed. *el-Câmi'u's-Sahîh*. 8 Cilt. İstanbul: Matba'atu 'Âmira, 1897.
- Çağır, Necdet. "Kur'an Kıraatinde Musiki: Ses Uyumu; Ezgilendirme/Tegannî ve Kıraatlerde Fonoloji/Ses-Anlam İlişkisi". *Uluslararası 2. Kıraat Sempozyumu*. 327-361. İstanbul: y.y., 2012.
- Dânî, Ebû Amr Osman b. Sa'îd. *et-Tahdîd fî'l-itkânî ve't-tesdîd fî san'ati't-tecvîd*. Thk. Ahmed Abduttevvâb el-Feyyûmî. 1. Baskı. Kâhire: Mektebetü Vehbe, 1993.
- Dûserî, İbrahim b. Saîd. *İbrazu'l-me'ânî bi'l-edâi'l-Kur'ânî*. Riyad: Dâru'l-hadâra, 2012.
- Fırat, Yavuz. "Kıraat, Tertîl ve Tilavet Kavramlarının Anlamsal Araştırma ve Karşılaştırması". *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 13 (2002): 257-273.
- Fırat, Yavuz. "Kur'an Tilavetinde Arap ve Türkler Arasındaki Farklılıklar". *Bilimname: Düşünce Platformu* 26/1 (2014): 25-50.
- Fîruzabâdî, Muhammed b. Yakûb el-Fîruzabâdî. *el-Kâmusu'l-Muhît*. Thk. Muhammed Naîm el-Arkasûsî. 8. Baskı. Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, 2005.
- Ferâhîdî, el-Halil b. Ahmed el-Ferâhîdî. *Kitabu'l-Ayn*. Thk. Abdulhamid Hendâvî. 1. Baskı. Lübnan: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 2003.
- Gavsânî, Yahya Abdurrazzak. *'İlmu't-tecvîd, ahkâm nazariyye ve mülâhazat tatbikiyye*. *el-Müsteva's-sânî*. Cidde: el-Gavsânî li ed-dirâsâti el-Kur'aniyye, 2001.

- Gûl, Muhammed b. Şehâde. *Bugyetü 'ibâdi'r-Rahmân li tahkîki tecvîdi'l-Kur'an fi rivayeti Hafı b. Süleyman min tarîki eş-Şâtibiyyeti*. S. Arabistan: Dâru ibn el-Kayyim; Kâhire: Dâru ibn Affân, 2006.
- Hamed, Gânim Kaddûrî el-Hamed. *Şerhu'l-mukaddime el-Cezeriyye*. 1. Baskı. Cidde: Merkezû ed-dirâsât el-Kur'aniyye bi Ma'hedi el-İmam eş-Şâtibî, 2008.
- Hamed, Gânim Kaddûrî el-Hamed. *Ebhâs fi ilmi't-tecvîd*. 1. Baskı. Amman: Dâr-u Ammâr, 2002.
- Hâkânî, Musa b. Ubeydillah. *el-Kasîdetu'l-Hâkâniyye dımne mecmû' kasîdetâni fi't-tecvîd/er-risâletu'l-ûlâ*. Thk. Abdulazîz Abdulfettah el-Kârî. Mısır: Dâru Mısır li et-tibâ'a, 1982.
- Halîfe, Ebû Bekr, Yusuf el-Halîfe. *Asvâtü'l-Kur'an keyfe nete'allemuhâ ve nü'allimuhâ*. 1. Baskı. Sudan: Mektebetü el-fikri'l-İslâmî, 1973.
- Husarî, Mahmud Halîl. *Ahkâmu kıraati'l-Kur'ani'l-Kerîm*. Thk. Muhammed Talha Bilâl. Beyrut: Dâru'l-beşâir el-İslâmiyye, 1996.
- İbnü'l-Cezerî, Ebu'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed. *en-Neşr fi'l-kıraâtü'l-aşr*. Beyrut: Dâru'l-kütüb el-İlmiyye, ts.
- İbnü'l-Cezerî, Ebu'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed. *el-Mukaddime fîmâ yecibu alâ kari'l-Kur'an-i en ya'lemeh*. Thk. Eymen Ruşdî Suveyd. Cidde: Dâru nûri el-mektebât, 2003.
- İbnü'l-Cezerî, Ebu'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed. *Müncidü'l-mukriîn ve mürişidü't-tâlibîn*. Beyrut: Dâru'l-kütüb el-İlmiyye, 1980.
- İbnü'l-Cezerî, Ebu'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed. *Tayyibetü'n-neşr fi'l-kıraâtü'l-aşr*. Mısır: Mustafa el-bâbî el-Halebî, 1950.
- İbnü'l-Cezerî, Ebu'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed. *et-Temhîd fi 'ilmi't-tecvîd*. Thk. Gânim Kaddûrî el-Hamed. Beyrut: Müessesetü'r-risale, 1986.
- İbn Fâris, Ebu'l-Hasen Ahmed b. Fâris b. Zekerıyyâ. *Mu'cem mekayîsu'l-luga*. Thk. Abdusselam Muhammed Harun. Ürdün: Dâru'l-Fikr, 1979.
- İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Cemaluddîn Muhammed b. Mukerram. "Tlv". *Lisânu'l-Arab*. 3. Baskı. 14: 102-104. 15 Cilt. Beyrut: Dâru sâdir, 1994.
- İbn Mücâhid, Ebû Bekr b. Mücâhid el-Bağdâdî. *Kitâbü's-seb'ati fi'l-kıraât*. Thk. Dr. Şevki Dayf. Kâhire: Dâru'l-me'ârif, 1979.
- İbnü'n-Nâzım, Ahmed b. Muhammed b. el-Cezerî. *el-Havâşî'l-müfhome fi şerhi'l-mukaddime*. Mısır: Ahmed el-bâbî el-Halebî, 1309/1891.

- İbn Yâlûşe, Muhammed b. Ali b. Yusuf. *el-Fevâidü'l-müfhime fî şerhi'l-cezeriyyeti el-mukaddime*. Thk. Fergalî Seyyid Arbâvî. 1. Baskı. Mısır: Mektebetü evlâdi's-şeyh li et-türâs, 2008.
- İsfehânî, Hüseyin b. Muhammed el-İsfehânî. "Tlv". *el-Müfredât fî garîbi'l-Kur'ân*. 167-168. Beyrut: y.y., ts.
- İsfehânî, Hüseyin b. Muhammed el-İsfehânî. "Ratele". *el-Müfredât fî garîbi'l-Kur'ân*. 341. Beyrut: y.y., ts.
- Kaysî, Ebû Muhammed Mekkî b. Ebî Talib. *er-Riâye li tecvîdi'l-kıraeti ve tahkîki lâfzî't-tilâveh*. Thk. Ahmed Hasan Ferhat. Ürdün: Dâru 'Ammâr, 1996.
- Koç, M. Akif. "Kur'an Kıraatinde Türklere Özgü Mahalli Okuyuş Sorunu". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 51/2 (2010): 79-91.
- Kudat, Muhammed 'İsam. "Mustalahu'l-ihfâ ve delâlatuhû 'inde'l-kurrâ". *Mecelletu Dirâsât* 33/2 (2006): 269-291.
- Küçük, Cemil. *Kıraat İlminde Dâd Harfî*. Doktora Tezi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, 2015.
- Madazlı, Ahmet. *Tecvîd İlmi*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları, No: 70, Kayseri 1994.
- Mansûr, Muhammed Halid. *el-Vasît fî ahkâmî et-tecvîd*. 3. Baskı. Ürdün: Dâru'l-menâhic li en-neşri ve et-tevzî', 2006.
- Mehmed Zihni Efendi. *el-Kavlu's-sedîd fî ilm'it-tecvîd*. İstanbul: y.y., 1328.
- Mersafî, Abdülfettâh es-Seyyid Acemî. *Hidâyetü'l-kârî ilâ tecvîdi kelâmi'l-Bârî*. Mısır: Dâru en-nasr, 1982.
- Molla Aliyyü'l-Karî, Ali b. Sultan Muhammed. *el-Minehu'l-fikriyye fî şerhi'l-mukaddîmeti'l-cezeriyye*. Thk. Üsame Atayâ. 2. Baskı. Şam: Dâru'l-Gavsânî li'd-dirasâti'l-Kur'aniyye, 2012.
- Muhaysin, Muhammed Sâlim. *fî Rihâbi'l- Kur'âni'l-Kerîm*. Kahire: Mektebetu el-külliyât el-Ezheriyye, 1980.
- Nesefî, Ebu'l-Berakât Abdullah b. Ahmed b. Mahmud en-Nesefî. *Medâriku't-tenzîl ve hakâyiku't-te'vîl*. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1982.
- Nasr, Muhammed Mekkî. *Nihâyetü'l-kaoli'l-müfîd fî 'ilmi't-tecvîd*. Kâhire: Mustafa el-bâbî el-Halebî, 1349/1930.
- Nasr, Atıyye Kâbil. *Gâyetü'l-mürîd fî ilmi't-tecvîd*. 4. Baskı. Kahire: Dâru'l-Harameyn, 1994.
- Saçaklızâde, Muammed b. Ebî Bekr el-Mar'aşî. *Cuhdü'l-mukîll*. Thk. Salim Kaddûrî el-Hamed. Ürdün: Dâru 'Ammâr, 2008.
- Saçaklızâde, Muammed b. Ebî Bekr el-Mar'aşî. *Beyânu cuhdi'l-mukîll*. Thk. Ebû 'Asım Hasan b. Abbas b. Kutb. S. Arabistan: Mektebetü el-mehabbe, 2004.

- Se'îdî, Ebu'l-Hasen Ali b. Cafer es-Se'îdî. "Kitâbu't-tenbîh ale'l-lahni'l-celiyyi ve'l-lahni'l-hafiyy". Thk. Ganim Kaddûrî el-Hamed. *Mecelletü'l-Mücemma'î'l-ilmî el-İrâkî* 36/2 (1985): 240-287.
- Süveyd, Eymen Ruşdî. "Usulü'l-müşâfehethi ve davâbitu't-tehhüli fî ta'lîmi'l-Kur'ani ve'l-kiraât". *Uluslararası 2. Kiraat Sempozyumu*. 395-407. İstanbul: y.y., 2012.
- Süyûtî, Ebu'l-Fadl Celaleddin Abdîrrahman b. Ebî Bekr es-Suyûtî. *el-İtkan fî ulûmi'l-Kur'an*. Thk. Merkezû ed-Dirasati el-Kur'âniyye. 3. Baskı. 7 Cilt. el-Medinetü'l-Münevver: Vezâratu'l-Evkaf, 2011.
- Süyûtî, Ebu'l-Fadl Celaleddin Abdîrrahman b. Ebî Bekr es-Suyûtî. *Tedribü'r-râvî fî şerhi takrîbi'n-Nevâvî*. Thk. Mâzin b. Muhammed es-Sirsâvî. Riyad: Dâru ibn el-Cevzî, 2010.
- Süyûtî, Ebu'l-Fadl Celaleddin Abdîrrahman b. Ebî Bekr es-Suyûtî. *Tehzîb ve tertîbu'l-itkan fî ulûmi'l-Kur'an* Riyad: Dâru'l-Hicra, 1992.
- Şirşâl, Ahmed b. Ahmed. *Evsâf ve nu'ât kırâeti en-Nebiyy (Risâletün fî vasfi kırâeti en-Nebiyy)*. Câmiatü es-Sultan eş-Şerîf Ali el-İslâmiyye. Brunei: Dâru's-Selâm, ts.
- Taberî, Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr et-Taberî. *Câmiu'l-Beyân an te'vîli'l-Kur'an*. 3. Baskı. 30 Cilt. Kahire: Mustafa el-bâbî el-Halebî, 1968.
- 'Umar, Muhammed b. Fevzân. *İkrâu'l-Kur'âni'l-Kerîm*. Riyad: Dâru künûzi İşbîliyâ, 2012.
- Yazır, Elmalılı M. Hamdi. *Hak Dini Kur'an Dili*. Sad. İsmail Karaçam - Emin Işık - Nusrettin Bolelli - Abdullah Yücel. 10 Cilt. İstanbul: Azim Yayınevi Dağıtım, 1992.
- Zerkânî, Muhammed Abdulazim. *Menâhilu'l-irfân fî ulumi'l-Kur'ân*. Kahire: İsa el-bâbî el-Halebî, 1943.
- Zerkeşî, Bedruddîn Muhammed b. Abdillâh. *el-Burhân fî ulûmi'l-Kur'an*. Beyrut: y.y. 1994.